

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA RİCÂL KAVRAMININ SEMANTİK VE SOSYOLOJİK AÇIDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Cihat OĞUZ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

ŞIRNAK 2022

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA RİCÂL KAVRAMININ SEMANTİK VE SOSYOLOJİK AÇIDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Cihat OĞUZ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

ŞIRNAK 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Cihat OĞUZ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Kur’ân’da Ricâl Kavramının Semantik ve Sosyolojik Açıdan Tahlili” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Cihat OĞUZ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

ÖNSÖZ

Dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşayan toplumlara bakıldığında, her bir toplumun “adamlık” olgusuna muhtelif anlamlar yüklediği görülecektir. Cahili Arap toplumunda da adamlığa bir anlam yüklenmiştir. Bu noktada Araplar rucûliyein (adamlığın) kemal şeklini “mürüvvet” olarak tanımlamışlardır. Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımız da ise Cahiliye döneminde var olan olumlu vasıflar üzerinden rucûliyetin ele alındığını ve yapılan amellerin Allah rızası için olması esasının getirildiğini görmekteyiz. Zira daha önce Arap cahiliyesinde öne çıkarılan bu olgu insanlar arası bir üstünlük yarışından ileri gelmekteydi. Tamamen dünyevi çıkarlar için yapılan bu yarışa, Allah (cc) kendi rızası ve cennet için yapılması esasını getirerek bu olguyu dünyevi olmaktan çıkarıp uhrevi bir yapıya büründürmüştür. Bu itibarla günümüzde İslam toplumlarındaki kişilik rollerinin tam olarak Kur’ânî olmasa da Kur’ân’dan büyük oranda etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda son zamanlarda Kur’ân’dan ve Kur’ân’ın mefhumundan uzaklaştığımız bir gerçektir. Hedefimiz bu çalışmamızın katkısı ile bir nebze de olsa bu konuda bir farkındalık oluşması ve kişilik modellerimiz ile beraber hayat standartlarımızın Kur’ânî bir çizgiye gelmiş olmasıdır. Ele aldığımız bu çalışmayı her ne kadar bütün yönleriyle ve eksiksiz işlemiş olduğumuzun iddiasında değilsek de elimizden gelen gayreti göstererek “ricâl” kavramını semantik ve sosyolojik açıdan irdelediğimizi ve Kur’ân-ı Kerîm’in “adamlığa” bakışını ortaya koymaya çalıştığımızı söyleyebiliriz. Temennimiz çalışmamızın en azından bu konunun gündeme gelmesine ve daha kapsamlı çalışmaların meydana gelmesine vesile olmasıdır.

Bu tez çalışmamda bana rehberlik ve danışmanlık eden Doç. Dr. Mehmet Bağış hocam olmak üzere değerli jüri üyeleri Doç. Dr. M. Nurullah Aktaş, Dr. Öğr. Mustafa Yıldız ve Dr. Öğr. Üyesi İsmail Kurt hocalarıma teşekkürlerimi arz ediyorum. Yine her konuda olduğu gibi eğitim hayatımın bu önemli kısmında da bana maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunuyorum. Tez yazım aşamasından sonuna kadar birer arkadaş ve hoca olarak desteklerini esirgemeyen Mehmet Emin Acar, Selim Tunç, Necmeddin Akyüz, kardeşim Nurullah Oğuz’a ve katkı sunan diğer tüm arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ediyorum.

Cihat OĞUZ

KUR'ÂN'DA RİCÂL KAVRAMININ SEMANTİK VE SOSYOLOJİK AÇIDAN TAHLİLİ

Cihat OĞUZ

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2022

Danışman: Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

ÖZET

Türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de birçok defa geçen "ricâl" kelimesi "yetişkin erkekler" anlamına gelmektedir. Bu da kemiyet olarak Kur'ân-ı Kerîme muhatap olan toplumun yarısına tekabül etmektedir. Fakat bu kelimeyi daha da önemli kılan rucûliyet bağlamında yetişkin erkekler dışında, kadınları da kapsayacak şekilde belirli bazı özellikler ile yüksek şahsiyetli insanları ifade etmiş olmasıdır.

Bu çalışmada hem semantik hem de sosyolojik olarak ele alınan "ricâl" kelimesi, kavramsal olarak da birçok yönden irdelenip tahlil edilmiştir. Ricâl kelimesinin semantik tahlili çerçevesinde Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanım şekilleri, türevleri, gramer açısından hangi sızgelerde kullanıldığı ve anlam farklılıkları tahlil edilmiştir. Böylece adeta ricâl kelimesinin Kur'ân'daki kimliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyolojik tahlili çerçevesinde ise Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetler üzerinden ricâl (erkekler) ile ilgili konular tespit edilmiş, bu konular hem kendi içerisinde hem de genel anlamda rucûliyet (erkeklik) bağlamında değerlendirip tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada erkeklerin sosyolojisi tahlil edilirken doğal olarak birçok yerde karşı cins olan kadınlar da bu anlamda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çünkü kadınlar ve erkekler Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde ya beraber ya da karşılıklı zikredilmektedir. Dolayısıyla konunun bağlamına uygun olarak kadın ve erkeklerin beraber zikredildikleri yerler ve ayrı zikredildikleri yerler tefsir ve hadis kaynaklarından yararlanılarak tahlil edilmiştir. Kadın ve erkek fizyolojisinin farklı olmasından kaynaklı olarak meydana gelen durumların sosyolojisi de sebep ve sonuçlar üzerinden Kur'ân'ın hikmeti bağlamında anlaşılmasına ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Ricâl, semantik, sosyolojik, Tahlil.

ABSTRACT
**A SEMANTICAL AND SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE
CONCEPT OF "RIJAL" IN THE QUR'AN**

Cihat OGUZ

Şırnak University, Postgraduate Education Institute,

Department of Basic Islamic Sciences,

Master Thesis, November 2022

Advisor: Assoc. Dr. Mehmet BAĞIŞ

SUMMARY

The word "rijal", which is mentioned many times in the Qur'an with its derivatives, means "adult men". This corresponds to the half of the society that is the addressee of the Qur'an as a quantity. But what makes this word even more important is that, in the context of rujûl, it refers to people with certain characteristics and high personalities, including women as well as adult men.

This word, which is handled both semantically and sociologically in the study, has been conceptually examined and analyzed in many ways. Within the framework of the semantic analysis of the concept of Rijal, the usage patterns of this concept in the Qur'an, its derivatives, grammatical modalities and differences in meaning have been analyzed. Thus, the identity of the word rijal in the Qur'an has been tried to be revealed. Within the framework of sociological analysis, we tried to identify rijal (men) and subjects through the verses in the Qur'an, and to evaluate and analyze these subjects both within themselves and in general in the context of rujûliyet (masculinity). Naturally, while analyzing the sociology of men, we tried to evaluate women as the opposite sex in many places in this sense. Because men and women are mentioned together or mutually in many parts of the Qur'an. In this context, we tried to analyze the places where they are mentioned together and the places where they are mentioned separately, by making use of the sources of tafsir and hadith. We tried to understand and explain the sociology of the situations arising from the difference in the physiology of men and women, in the context of the wisdom of the Qur'an through causes and consequences.

Keywords: Qur'an, rijal, semantics, sociological, analysis

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
A-Araştırmanın Konusu ve Önemi	3
B - Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	4
C -Araştırmanın Kaynakları.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. KUR'ÂNDA "RİCÂL" KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ.....	6
1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Ricâl Kelimesinin Sözlük Anlamı ve Türevleri.....	7
1.1.1. Racül ve Racülân Kelimeleri ile Sıradan Bir Ya da İki Adamın Kast Edilmesi.....	8
1.1.2. Racül ve Racülân Kelimeleri ile Belirli Bazı Adamların Kast Edilmesi.....	9
1.1.3. Ricâl ve Recil Sığıması	9
1.1.4. Ricâl kelimesi ile Belirli Bazı Adamların kast Edilmesi.....	10
1.1.5. Ricâl Kelimesi ile Tüm Erkeklerin Kast Edilmesi	11
1.1.6. Ricâl Kelimesinin Yaya Anlamında Gelmesi	11
1.1.7. Ricl Kelimesi ve Anlamı	12
1.2 Kur'ân-ı Kerîm'de Ricâl Kelimesine Yakın Anlamda Olan Kelimeler	12
1.2.1. Zükrân (ذكران) Kelimesi	13
1.2.2. Fitye (فِيتْيَة) Kelimesi	13

1.2.3. Bu`ûlet (بعولت) Kelimesi	14
1.2.4. Mer (مر °) Kelimesi	14
1.2.5 Eb (أب) ve (أبأ °) Ebâ Kelimeleri	15
1.2.6 İbn / Ebnâ (ابن/أبن °) Kelimeleri	15
1.2.7 Cemi Müzzekkeri Sâlim Sıgası	16
1.2.8. Din Adamları İçin Kullanılan İsim ve Kavramlar	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
2. KUR'ÂN'DA ‘‘RİCÂL’’ KAVRAMININ SOSYOLOJİK TAHLİLİ.....	19
2.1. Kur'ân'ın Nüzûlünden Önce Arap Toplumunda Ricâl	19
2.2. Sosyolojik Olarak Ricâl ve İş Hayatı İlişkisi	23
2.3. Kur'ân da Ricâl ve İş Hayatı İlişkisi	25
2.5. Ricâl ve Miras	28
2.4. Ricâl ve Adalet.....	32
2.6. Ricâl ve Şahitlik	33
2.7. Ricâl ve Savaş	35
2.8. Ricâl ve Nübüvvet.....	38
2.9. Ricâl ve İmamet	41
2.10. Ricâl ve Baba olmak	45
2.11. Ricâl ve Koca Olmak	50
2.12. Ricâl ve Sözünde Durmak.....	57
2.13. Ricâl ve Hakikat İçin Öne Çıkmak	61
Sonuç	68
Kaynakça.....	71
ÖZGEÇMİŞ	77

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
c.c.	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
M.	: Miladi
ö.	: Ölüm
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Ts.	: Tarih yok
vd.	: Ve diğerleri
t.h	: Tercüme Heyeti
vb.	: Ve Benzerleri
y. y.y	: Yayın yılı yok

GİRİŞ

Müslümanlar İslam tarihi boyunca Yüce Allah'ın muttakiler için hidayet kitabı eylediği¹ Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi şekilde anlama ve hayatlarına tatbik etme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu gayret ve çaba Kur'ân'ın nüzûlü ile başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Muhakkaktır ki son ilahi kitap olan Kur'ân-ı Kerîm'in çağlar üstü hitabının yeni nesiller tarafından da doğru anlaşılması ve hayata doğru bir şekilde aktarılması elzemdir. Bu gereklilik Allah'ın kitabının kapalılığından ya da anlaşılmasından değil, akıl ve algı seviyelerinde farklılık olan insanların eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda farklı dil, kültür ve yaşayışların bu "anlama olgusuna" etkisi de göz ardı edilmemelidir. Bunun için Kur'ân'ın açıklamasını Yüce Allah üstlenmekle beraber² daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'in tebliği ve teb'yîni Resulullah'a (s.a.s) tevdi etmiştir.³ Bu yüzden tefsir tarihiyle ilgili yazılan eserlere baktığımız zaman ilk olarak "Hz. Peygamber'in Tefsiri"⁴ başlığı karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ân'ın tebliğ ve teb'yîn görevi Yüce Allah tarafından Hz. Resûlullah'a (s.a.s) verildikten sonra⁵ o, hayatta olduğu sürece insanlar manasını tam olarak kavrayamadıkları ayetleri gidip ona soruyorlardı. Resûlullah da (s.a.s) böylelikle sorularını cevaplandırıyor ve anlama sorunlarını bertaraf ediyordu. Resûlullah (s.a.s) bu dünyadan ahirete irtihal ettikten sonra, sahabiler Kur'ân hakkında ihtilafa düştükleri konularda yine Resûlullah'ın (s.a.s) hadislerine başvuruyorlardı. Karşılaştıkları problemlerin çözümünü Kur'ân'da ya da Resûlullah'ın (s.a.s) sünnetinde bulamadıklarında ise Kur'ân ve sünnet çerçevesinde içtihat edebiliyorlardı. Bu da "sahabe tefsiri" olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahabe döneminde başlayan Kur'ân'ı rivayet ve dirayet ile tefsir etme yöntemi daha sonra birbirinden farklı iki ekol olarak sistemleşmiştir. Bu iki ekol daha sonraki tefsirlerde çoğu zaman beraber kullanılmıştır. Çünkü iki yöntem de Kur'ân'ın doğru anlaşılması için gereklidir. Kur'ân-ı Kerîm her ne kadar açık ve mübîn (anlaşılır) bir kitap olsa da

¹el-Bakara 2/2

²el-Kıyâmet 29/19

³en-Nahl 16/44

⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 55.

⁵el-Mâide 5/ 67

gerek bütün insanların aynı akıl ve bilgi seviyesinde olmamaları ve gerekse de fizyolojik, sosyolojik, psikolojik ve inanç noktasında insanların farklı olmaları Kur'ân'ın da farklı anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda sonraki dönemlerde ilahi hitap ile müşerref olan Arap ve Acem topluluklar Kur'ân'ın ilk hitap ettiği toplum gibi Kur'ân'ı kolay bir şekilde anlayamamışlardır. Bu topluluklar gerek dil gerekse de kültür farkının etkisiyle Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamalı olarak anlayabilmişlerdir. Böylece gerek tâbiîn dönemi gerekse de tebe-i tâbiîn döneminde tefsir faaliyetleri devam etmiş ve günümüze kadar süregelmiştir. Tefsir faaliyetleri ihtiyaç halinde itikadi, fihhi ve sosyal konularda farklı dallarda gelişim göstermiştir. Bu bağlamda itikadi ve fihhi yönleri öne çıkan “Fıkhî/Mezhebi Tefsirler”, gramere ağırlık veren “Dilbilimsel Tefsirler” ve sosyolojik yönü ağır basan “İctimai Tefsirler” çıkmıştır. Bu alanlarda ortaya çıkan bütün tefsirler elbete ki Kur'ân'ı doğru anlama çabası ve gayretiyle ortaya çıkmışlardır.⁶

Sonradan çıkabilecek sorunların çözüm yöntemi için rivayet edilen şu hadis-i şerif Müslümanlar için önemli bir kıstas olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Muaz b. Cebel'i (r.a) Yemen'e vali olarak gönderirken, aralarında şu konuşma geçmiştir. “Peygamberimiz (s.a.s) – “Ne ile hükmedeceksin?” ya Muaz deyince o da “Allah'ın kitabı ile” diye cevap vermiştir. Peygamberimiz; “Eğer onda bulamazsan?” Hz. Muaz (r.a); “Allah'ın Resulü'nün sünnetiyle” hükmedeceğim” demiştir. Resûlullah (s.a.s) “Onda da bulamazsan” diye sorunca, Hz. Muaz, “İctihad ederim” dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) Hz. Muaz'ın sırtını sıvazlayarak şöyle demiştir. “Allah Resulü'nün elçisini, onun hoşnut olacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamd ederim,” demiştir.⁷ Bu anlamda Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri ve Kur'ân'ın sünnet ile tefsiri başta olmak üzere, Kur'ân'ın Arapça grameri ve diğer ilim dallarıyla tefsiri büyük oranda ümmet tarafından kabul görmüş bir yöntemdir. Esasen “Kelamullah'tan Allah'ın muradını anlama çabası”⁸ olan tefsir faaliyeti, her şeyden önce samimiyeti gerektiren bir faaliyettir. Bir Müslümanın modern çağın sorun ve sıkıntılarına çözüm bulmak için çalışması ne kadar önemli ise bundan daha da önemlisi, bu sorun ve sıkıntılarının çözümünü ilk önce Kur'ân da araması gereğidir. Her konuda açıklama

⁶ Bilal Deliser, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, (Rağbet Yayınları, İstanbul 2014,) 16.

⁷ İbn Teymiye, *Tefsir Usulüne Giriş*, (Hikmet yay. Tercüme Yusuf Işıcık, İstanbul 2018, 1. Baskı) 94.

⁸ Abdülhamit Birişik, “Tefsir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: T D V Yayınları, 2011), 40/290-294.

getiren bir rehber" ⁹ olan Kur'ân-ı Kerîm bu günkü dini ve uhrevi tüm problemlerimizin çözüm kaynağı olarak karşımızda durmaktadır.

A-Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, Kur'ân-ı Kerîm'de geçmekte olan, "ricâl" kelimesinin "rucûliyet" bağlamında kavramsal boyutu ile semantik ve sosyolojik olarak değerlendirmesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de 28 yerde geçmekte olan bu kelime bazen salt fizyolojik olarak kadının zıddı olan erkekleri ifade etmekte bazen de hem erkekleri hem de kadınları işaret eden "kişi" ve "kişiliğe" dikkat çekerek "erkeklik" ya da "adamlık" diye tarif edilebilecek kavramsal boyut ele alınmaktadır.

Bütün insanlığa hitap eden ve onlar için yol gösterici olan Kur'ân-ı Kerîm,¹⁰ Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.s) indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki hitaplara baktığımız zaman çoğunlukla çoğul hitapların kullanıldığını müşahade etmekteyiz. Bu hitaplar bazen insanlığın tamamı hakkında söz konusu iken bazen de belli başlı inanç guruplarına yöneliktir. Bazen de özel olarak mümin kadınlar ve mümin erkeklerin muhatap alındığı görülmektedir. Kur'ân'da "nisâ " (kadınlar) adında bir sûrenin bulunması bu anlamda dikkatimizi çekmektedir. Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'de erkekler adında bir sûre özel olarak bulunmasa da Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde erkeklere özel ve genel olarak hitap eden ayetlerin olduğunu görebilmekteyiz. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'de erkeklerin gerek fizyolojik gerekse de sosyolojik sebeplerden dolayı kadınlardan ayrı olarak muhatap alındığı yerleri inceleyip tahlil etmeye çalışacağız. Her ne kadar tahlil edeceğimiz bu olgu ve hususlar bilinen şeyler olsalar da özellikle bilgi çağında yaşadığımız şu asırda bilgi adına Kur'ân'ın özünden ve mesajından uzaklaştığımız bir gerçektir. Bu yüzden Kur'ân'da erkeklerle ilgili durum ve olguları ilmi ve sosyal çerçevede tahlil etmeye gayret göstereceğiz. Bu anlamda Kur'an'da erkeğin rolünü tespit etmeye çalışırken doğal olarak kadının da rolüne değinmiş olacağız. Zira günümüzde git gide Kur'ân'ın mantığından uzaklaşarak, bozulmaya doğru giden kadın ve erkek rollerinin yeniden Kur'anî bir perspektifle ele alınmasını önemli ve gerekli görmekteyiz. Ayrıca bu konunun daha önce bu bağlamda akademik olarak

⁹ en- Nahl 16 /89.

¹⁰ el-Bakara 2/2.

çalışılmamış olması da çalışmamızı daha da önemli hale getirmektedir. Dileğimiz çalışmamızın ilerde daha geniş ve hacimli çalışmalara girizgâh olmasıdır.

B - Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmada “ricâl” kavramı semantik ve sosyolojik açıdan ele alınmıştır. İki bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümünde konu eş zamanlı semantik açıdan ele alınmıştır. Bu bölümde, ilk lügat ve tefsir kaynaklarına başvurulmuş “ricâl” kelimesinin kök ve iştikakları araştırılıp anlamları ortaya konulmuştur. Daha sonra bu kelimenin Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yerler ve bu kelime ile eş ve yakın anlamlı olan kelimeler tespit edilip anlamları ortaya konulmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümü olan sosyolojik kısımda ise klasik ve modern tefsirlerden yararlanmak sureti ile ricâl ve rucûliyet ile alakalı konu ve ayetlerin sosyolojik tahlilleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda “Konulu Tefsir” alanına giren tez çalışmamızın konusunun daha önce bu anlamda akademik olarak çalışılmamış olması bizim açımızdan önem arz etmektedir. Amacımız Kur’ân-ı Kerîm’de ricâl (erkekler) ve rucûliyet (erkeklik) ile alakalı konuları bir arada görmek ve bir anlamda Kur’ân’ın ortaya koyduğu “adam/yiğit kişi” profilini ortaya çıkarmaktır.

C -Araştırmanın Kaynakları

Araştırmanın birinci kısmı semantik üzerine olduğu için öncelikli olarak “ricâl” kelimesi kaynak sözlüklerden ve bu konu ile ilgili yazılmış olan eserlerden yararlanılarak derinlemesine çalışılmıştır. Bu noktada Ali Galip Gezgin’in *Tefsirde Semantik Metod* adlı çalışması ile Toshihiko Izutsu’nun *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan* adlı eserinde faydalanılarak belli bir sistematik içerisinde kelimenin anlamını ve kökeni ortaya koymaya çalışıldı. Araştırmanın birinci bölümünde yararlandığımız belli başlı kaynaklar şunlardır.

İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) Lisânü’l-‘Arab, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî’nin (ö. 400/1009) es-Sihâh, Râgıb el-İsfahânî’nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) el-Müfredât fî ğarîbi’l-Ķur’ân, Serdar Mutçalı’nın Arapça-Türkçe sözlük/Dağarcık.

İkinci bölümde de öncelikli olarak bizzat Kur'ân'a başvurduk. Ayet meallerini ağırlıklı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı mealinden aldık. Kimi yerlerde diğer mealler ile karşılaştırma yaparak tercihlerde bulunmaya çalıştık. İstifade ettiğimiz Türkçe ve Türkçeye tercüme edilmiş bazı esreler de şunlardır. Diyanet İşleri Başkanlığının Komisyon tarafından hazırlayıp basmış olduğu *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö.1942) *Hak Dini Kur'ân Dili*, Türkçeye tercüme edilen tefsirlerden de merhum Seyyid Kutub'un (ö.1966) *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Mevdûdi'nin (1903-1979) *Tefhîmü'l-Kur'ân* eseridir. Bu bölümde yararlandığımız Arapça kaynaklar da şunlardır. Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin (ö;1270/1854) *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-meş ânî*, Celâleddin el-Mahallî (ö.864/1459) *Celâleddin es-Süyûtî (ö.911/1505) Tefsîrü'l-Celâleyn el-Kurtubî (ö.671/1273) el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, eserleridir. Hadis kaynakları olarak ise Buhârî'nin (ö.256/870) *el-Câmi'u's-şahîḥ'i*, Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmi'u's-sahîḥ'i*, et-Tirmizî'nin (ö.279/892) *el-Câmi'u's-sahîḥ'i*, en-Nesâî'nin (ö.303/915) *es-Sünen'i*, İbn Mâce'nin (ö.273/887) *es-Sünen'i* Hâkim en-Nisâbüri'nin (405/1014) *el-Müstedrek* adlı eserlerine başvurduk. Tarih ve siyer kaynakları olarak ise İbn İshak'ın (ö. 151/768) *el-Megâzî*'si başta olmak üzere, M. Âsım Köksal'ın (1913-1998) *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, Muhammed Hamîdullah'ın, (1908-2002) *İslam Peygamberi*, İbrahim Sarıçam'ın *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, gibi eserlerden yararlandık. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı'nın TDV *İslâm Ansiklopedisinden* de çokça istifade etmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR'ÂDA "RİCÂL" KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

Anlam bilimi olarak tarif edilen semantik¹¹ yeni bir ilim dalı gibi gözüke de aslında eskiden beri var olan iştikak ve meâni ilimleriyle yakından ilgili olup kelimenin tarihsel serüvenini, kök, eş, zıt ve yakın anlamlarıyla ele almaktadır. Bu yüzden Kur'ân ilimlerinden müfredâtü'l-Kur'ân, ğarîbü'l-Kur'ân, me'âni'l-Kur'ân, i'râbü'l-Kur'ân ve el-vücûh ve'n-nezâir gibi ilimler tefsir usulünde erken dönemlerde yerini almıştır.¹² Diğer taraftan da Semantik, dili ve kelimeleri psikoloji, sosyoloji ve mantık açısından inceleyen karma bir daldır.¹³ Kısaca anlam araştırması¹⁴ diyebileceğimiz semantik kelimeyi en geniş hali ile irdeleyen bir ilim dalıdır. Eskiden de başvurulmuş ve son zamanlarda daha da çok önem verilmiş başvurulmuş semantik yöntemini, biz de bu çalışmamızda ricâl kelimesi üzerinden uygulamaya çalışacağız. Zira ricâl kelimesi hem sözlük anlamı ile hem de rucûliyet bağlamındaki kavramsal anlamı ile Kur'ân'da önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlığın yarısını teşkil eden erkeklerin karşılığı olan ricâl, birbiri ile bağlantılı olarak birçok konuda insanların diğer yarısı olan kadınlar ile de yakından alakalıdır. Bu itibarla sosyolojik olarak erkek ve erkeklik (adamlık) ile alakalı olan birçok ayet ve konunun semantik yöntemin yardımı ile daha iyi bir şekilde açıklığa kavuşacağını umuyoruz. Çünkü

¹¹ Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*. (İstanbul: Rağbet yayımları 3. Baskı,2018) 286.

¹² Mehmet Bağış, *Kur'ân'da genç ve gençlik ile ilgili kullanılan kavramların semantik açıdan tahlili*, Tebliğ sunumu, Iğdır International Social Sciences, Nesrin Gülludağ vd. (April 14-15, 2021 / Iğdır, Turkey) 208.

¹³ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*. 286.

¹⁴ Toshihiko Izutsu, *Kur'ânda Tanrı Ve İnsan*, (pınar yayımları 2017 Ankara) 33.

²⁶ Yâin 36/65.

²⁷ el-Bakara 2/282.

²⁸ en-Nisâ 4/12.

kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin...”²⁹ İmam Buhari'ye göre burada ki ayet-i Kerîm'de geçen taifeden maksat “*er-recul*” dur.³⁰

1.1.2. Racül ve Racülân Kelimeleri ile Belirli Bazı Adamların Kast Edilmesi

Özellikle Kur’ân kıssalarında geçen racülün (bir adam) ve racülani (iki adam) lafızları ile söz konusu olan kıssada bahsi geçen belirli adamlar kastedilmektedir. Hadis ya da tarihi kaynaklardan bu adamların ismi bazen bilinebilirken bazen de bilinmemektedir. Fakat herhalükarda bizler orda belli bazı şahısların kast edildiğini biliyoruz. Çünkü ayetlerde de daha önce ismi geçen Resuller kastedilerek “adam” diye tarif edilirler. Söz konusu Arâf sûresinde peygamber kıssaları anlatılırken Nuh ve Hud (a.s) kast edilerek

وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَحُودًا وَيُوحَنَّا ابْنَ مَرْيَمَ وَصَالِحِينَ
 وَرَجُلًا مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ آيَاتِنَا وَيُكَذِّبُهَا فَنُكَحِّمُهَا لِمَن نَّشَاءُ لِيُذَكِّرَ الَّذِينَ لَمْ يَرْجِعُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ
 وَرَجُلًا مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ آيَاتِنَا وَيُكَذِّبُهَا فَنُكَحِّمُهَا لِمَن نَّشَاءُ لِيُذَكِّرَ الَّذِينَ لَمْ يَرْجِعُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ
 وَرَجُلًا مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ آيَاتِنَا وَيُكَذِّبُهَا فَنُكَحِّمُهَا لِمَن نَّشَاءُ لِيُذَكِّرَ الَّذِينَ لَمْ يَرْجِعُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

“*İçinizden sizleri uyaracak bir adam vasıtası ile rabbinizden size bir zikir (vâhi) gelmesine şaşırдың mı?*” denilmektedir.³¹ Yine mü’min sûresinde geçip sûreye de ismini veren kişinin (mümin adamın) kıssasında geçen kişinin, firavunun amcasının oğlu olduğu rivayet edilmektedir.³² Buna benzer başka kıssalarda da bir ya da iki adamın kıssası anlatılırken racülün (bir adam) ya da recülani (iki adam) sıgaları kullanılır. Kehf sûresinde de isimleri bilinmese de inanan ve inanmayan olmak üzere bahçe sahibi iki kişinin kıssası anlatılırken racül kelimesi tesniye sıgası ile recüleyni diye geçmektedir. “*Onlara iki adamı misal olarak göster: Birine iki üzüm bağı verip, etrafını hormalıklarla çevirmiş ve aralarında ekinler bitirmiştik.*”³³ Görüldüğü üzere bu kıssalarda isimleri bilinsin ya da bilinmesin racülün (bir adam) ya da racüleyni (iki adam) lafızlarından kasıt belirli adamlardır.

1.1.3. Ricâl ve Recil Sıgası

Recil kelimesi ricil kelimesinden türeyen bir kelimedir. Ricil, kalçadan ayağa kadar olan kısım demektir. Racil kelimeleri ise binekli kişinin zıddı olarak yayan

²⁹ el-Hucurât 49/9.

³⁰ Mehmet Cengiz, “Kur’ân ve Sünnet Bütünlüğü Üstüne Kurulu Bir Metodolojiye Sahip Buhârî’de Kur’ân ve Sünnet’in kaynaklık Otoritesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 57, (2021) 4.

³¹ el- A’râf 7/63-69.

³² Celâleddin el-Mahallî, Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîri’l-Celâleyn* (Seyda yayınları Diyarbakır 2016) 480.

³³ el- Kehf 18/32.

yürüyen kişi demektir.³⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de recil sığısı tek bir yerde İsrâ sûresi 64. ayette “yaya” anlamında geçmektedir. Deyim yerinde ise şeytanın piyade askerleri anlamına gelen kelime, ayet-i Kerîm’de şu şekilde gelmektedir. *وَأَسْبَاغُ الدِّزِزِ مَنْ طَظُنُّهُ*

عُتْمَتِ
م

صَوِّكَ كُوجِ رِمِ خُجِ وَرَجِ وَارِكُكُمْ دِي نُولِ وَعَذُ وِيعِ لُحْنِ ُورِ
لِبِ رِبَاعِي لِكِ اَلْمَوْلِ دِوَلِ طَمَا حُمَالِي َ ل رَاغ
ك

م
ه

“Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle(telkinde bulunarak) çağrın ile ayırt. Süvarilerinle, yayaların ile onlara karşı ordu topla.”³⁵ Denilmektedir. Kur’ân’da yaya anlamında kullanılan recil kelimesi, türediği “ricl”(ayak) kelimesiyle dolaylı olarak bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemeldir ki bu gün askeri bir terim olarak kullanılan piyade (yaya) birlikler de buradaki ayak bağlantısına dayanmaktadır. Çünkü Farsça³⁶ ve Kürtçede “pi” ayak demektir³⁷, piyade ise bir bineğe binmeden ayakları ile yürüyenler anlamındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de ki başka ayetlerde ise Allah resulü ile birlikte savaşa mazeretsiz katılmayan münafıklara “oturun bakalım diğer oturanlarla beraber denildi”³⁸ diye geçmektedir. Burada oturanlardan kasıt ise savaş ile mükellef olmayan mâzur kişilerdir.³⁹ Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerîm’de hem semantik açıdan hem de sosyolojik açıdan ayak ve adamın doğrudan ve dolaylı olarak birbiriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.4. Ricâl kelimesi ile Belirli Bazı Adamların kast Edilmesi

فِيهِ هُجُّوْنَ رُوَا حِ اَلْ نَ كُرْأَنَدَا تِصْبِ
اَنْ نَا رِي وَطَلَايُ مُب
ه

Orada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.”⁴⁰ Denilirken belirli bazı adamların kastedildiği ayetin mefhumundan anlaşılmaktadır. Rivayetlere göre ise buradaki adamlar ya Mescid-i Nebevî ya da Kubâ mescidinde namaz kılan adamlardır.⁴¹ Araf sûresinde de Araf’ta bazı adamlardan bahsedilmektedir ki biz onları bilmesek de Allah onları bilmektedir. Yüce Allah (c.c) onlardan şu şekilde bahsetmektedir. “A’raf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır.”⁴²

³⁴ İbrahim mustafa vd. *el-Mücemü-l vesit*, “Racülün”, 1, 332.

³⁵ el-İsrâ 17/64.

³⁶ Mehmet Kanar, *Kanar Büyük Türkçe-Farsça Sözlük* (İstanbul Say yayınları, 1. Baskı 2016) “Ayak” 1185.

³⁷ Kamer Beysülen, *Ferheng Kurdî-Tirki* (Kürtçe-Türkçe, İstanbul, Deng yayınları, “pi” 2011) 452.

³⁸ et-Tevbe 9/46.

³⁹ Hayreddin Karaman vd, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020, 3,) 18.

⁴⁰ et-Tevbe 9/108.

⁴¹ Hayreddin Karaman vd, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3, 61.

⁴² el-A'râf 7/46.

⁴³ en-Nisâ 4/7.

⁴⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetu't-Tefasir, (en-Naşirun el-Kahire el-Esdika litabaati ve Neşr C.1) 220.

⁴⁵ el-Hac 22/27.

⁴⁶ el- Bakâra 2/239, el-Hac 22/27

⁴⁷ el-İsra 17/64

gençlerdi”⁵⁷.denilmektedir. Bayanlar içinde “fete-yât” şeklinde gelen bu kelime Nisâ sûresi 25. ayette ve nur sûresi 33. Ayetlerinde geçmektedir.⁵⁸ Hizmetçi, yardımsever, cömert ve cesur gibi anlamlara gelen bu kelime sözlük anlamına uygun olarak Kur’ân’da genç, evlilik çağında olan kimse, hizmetçi, köle ve cariye anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁹ Bu kavramlar konumuzun esasını oluşturmadığı için bu kadar ile yetinmeyi yeterli görüyoruz.

1.2.3. Bu`ûlet (بعولت) Kelimesi

Koca anlamına gelen “b`al” kelimesinin çoğulu olan “bûlet” kocalar anlamındadır. Bakara 228. ayette kadınların boşanmaları hakkındaki ayette kadınların iddet bekleme sûrelerinden bahsederken kocalarının onlara geri dönmeleri hususunda bu kelime geçiyor. Nisâ sûresi’nin 31. ayetinde de kadınların kocaları ve diğer erkeklere karşı tesettür durumunu anlatırken çoğul şeklinde kocaları şeklinde geçiyor. Başka birçok ayette kocadan bahsedilirken bu kelimenin tekili olan be`al kelimesi geçiyor. Tekil ve çoğul şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bu kelime anlam olarak racül ve ricâle en yakın anlamdadır. Çünkü bu kelime sadece yetişkin erkekler için kullanılan bir ifadedir. Müennesi de be`aletün şeklinde gelir. Kocanın eşi anlamına gelmektedir.

1.2.4. Mer (مرء) Kelimesi

Bu kelimenin anlamı da adam anlamındadır. Müennesi mer’e şeklinde gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de genellikle yetişkin kadının karşı cinsi olan yetişkin erkek anlamında kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de tesniye şeklinde de gelmesine rağmen hiçbir yerde cemisi gelmemektedir. Ayrıca mer kelimesinden türeyen mürûet kelimesi hem Arap cahiliyesin de hem de İslam sonrası devirde yiğitlik ve cömertlik gibi ahlaki faziletleri ifade eden bir kavram olarak karşınıza çıkmaktadır.⁶⁰ Her ne kadar bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de çoğul haliyle gelmese de tekil hali ile ricâl’in müfredi olan racül kelimesiyle eş anlamlı sayılacak şekilde geçmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de kavramsal olarak değil de daha çok kadının kocası anlamında yetişkin

⁵⁷ el-Kehf 18/13.

⁵⁸ en-Nisâ 4/25 Nur 24/33.

⁵⁹ Mehmet Bağış, Kur’ân’da genç ve gençlik ile ilgili kullanılan kavramların semantik açıdan tahlili, Tebliğ sunumu, 210.

⁶⁰ Mustafa Çağrıncı, *Ana hatlarıyla İslâm Ahlakı*, (Ensar yayınları 8.baskı, İstanbul, 2015), 37.

erkek ve kadın olarak geçiyor. Bazen de hem kadını hem erkeği kapsayacak şekilde kişi anlamında geçmektedir. Bakara sûresi 102. Ayetinde kadını kocası anlamında “*meri ve zevcihi*”(erkek ve eşi)⁶¹ şeklinde geçmektedir. Nebe sûresinde de ahiret hayatı ve haşrdan bahsederken

إِنَّا نَحْنُ وَإِبْرَاهِيمُ وَإِسْمَاعِيلُ وَإِسْحَاقُ وَيَعْقُوبُ وَآدَمُ وَمَنْ فِي آلِهِمْ إِنَّهُمْ لَأَبْنَاؤُا لِرَبِّكَ مُخْتَلِفِينَ

“*Kuşkusuz biz insanın önceden yapıp ettiklerini karşısında göreceği ve*

*inkârcının, “Keşke toprak olsaydım!” diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık.”*⁶² Buradaki ayette de “*mer*” kişi anlamında kullanılmış olup hem erkek hem de kadın kastedilmiştir.

1.2.5 Eb (أب) ve Ebâ (أبَاء) Kelimeleri

Eb baba demektir. Abâ ise bu kelimenin çoğulu olup babalar demektir. Hem tekil hem de çoğul olarak Kur’ân’ın birçok yerinde geçen bu kelime direk anlamı ile “babamız” ve “babalarımız” şeklinde geçmektedir. Özellikle Yusuf sûresinde Hz. Yakup’un çocukları kendisine hitap ederken “*Ey babamız*”⁶³ şeklinde geçen kelime çoğul olarak da müşriklerin atalarının inancına işaret ile “*babalarımızdan bunu bunu işitmedik*”⁶⁴ demeleri üzerine geçer. Benzer şekillerde Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde geçen bu kelime semantik olarak yetişkin erkekleri kast ettiği için ricâl ile yakın hatta eş anlamlı olmaktadır

1.2.6 İbn / Ebnâ (ابن/أبناء) Kelimeleri

Bir şeyin izini takip etmek, arkasından gelmek manasındaki “ebn” fiili kökünden türeyen ibn kelimesi, erkek oğul manasındadır. Zira oğul, babasından sonra onun yerine geçen ve yaşantısında genellikle babasının izini takip eden kişidir.⁶⁵ İbn kelimesinin çoğulu olan abnâ cer ve nasb halinde benîn şeklinde gelmektedir. Bu kelimeler Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde geçerken⁶⁶ yetişkin erkekler kast ediliyor ki bu da ricâl yani yetişkin erkeklerin eş anlamlısı demektir. Yeni doğan çocuk, küçük çocuk, gibi anlamalara da gelen bu kelime, Kur’ân-ı Kerîm firavunun zulmünden bahsederken şu şekilde geçmektedir.

⁶¹ el-Bakara 2/102.

⁶² en-Nebe’ 78/40.

⁶³ Yûsuf 63-65.

⁶⁴ el-Kasas 28/36.

⁶⁵ Mehmet başış, *Kur’ân’da genç ve gençlik ile ilgili kullanılan kavramların semantik açıdan tahlili, Tebliğ sunumu*, 211.

⁶⁶ el-Bakara 2/40, 83, 87, 177, 215, 253; Âl-i İmrân 3/45; Nisâ 4/157; el-Mâide 5/72.

بُذِّبَ أَبَا لَاءٍ وَيُجُورُ لَاءُكُمْ
كُنْ كُنْ

“Onlar oğullarınızı boğazlıyor kadınlarınızı ise sağ bırakıyorlardı.”⁶⁷ Burada yetişkin kadın olan nisa ve yetişkin erkek olarak da ebna geçmektedir. Kurtubî der ki burada ricâl kastedilmektedir.⁶⁸ Her ne kadar firavun bu öldürme işine çocuk ve genç yaşta başlıyor olsa bile, amacı kendisi için ilerde tehlike arz edecek olan ricâlî (erkeleri) yok etmekte,⁶⁹ o günün şartlarında kendisi için bir tehlike arz etmeyen kadınları ise sağ bırakmaktaydı.

Benîn şeklinde de ondan fazla yerde geçen bu kelime erkek evlat anlamına gelmektedir. Müşriklerin Allah’a (cc) evlat nispet etmeleri hususunda kızları Allaha nispet edip erkekleri de kendilerine layık görmeleri hususunda şöyle buyuruyor.

أَأْتُوا صُلَّ كُنْكُمْ بِمَا
كُنْكُمْ لَنَا أَوْلَادًا ۖ وَإِنَّا لَكُنْكُمْ نَا ۗ
كُنْكُمْ لَنَا أَوْلَادًا ۖ وَإِنَّا لَكُنْكُمْ نَا ۗ
كُنْكُمْ لَنَا أَوْلَادًا ۖ وَإِنَّا لَكُنْكُمْ نَا ۗ

“(Ey müşrikler!) Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz”.⁷⁰ Bu ayet-i kerîme bizlere müşriklerin oğullara bakışıyla kızlara bakışını çok iyi bir şekilde gösteriyor ki kendilerince sevip hoşlandıkları oğulları kendilerine sevmeyip istemedikleri kızları ise hâşâ Allah’a (cc) nispet ediyorlardı.

1.2.7 Cemi Müzekkeri Sâlim Sığısı

İstisnai birkaç dil dışında birçok dünya dilinde hitap şekli bakımından kadın ve erkeğe farklı sığılarla hitap edilmektedir.⁷¹ Arapçada bu dillerdendir.⁷² Arapçada kadın ve erkeği kast eden zamirler tamamen farklı şekillerde gelmektedir. Aynı olan kelimeler de sonlarındaki bitişik zamirlerle ayrılmaktadırlar. Kur’a-ı Kerîm’de erkekler kast edilirken racül’ün çoğulu olan ricâl kelimesi kullanıldığı gibi “müminun” mü’min erkekler, “hâşiün” hüşü duyan erkekler, “sâcidün” secde eden erkekler gibi kelimelerle, yani cemi müzekkeri salim sığısıyla da erkekler kast edilebilmektedir. Her ne kadar Kur’ân-ı Kerîm’deki cemi müzekkeri salim

⁶⁷ el-Bakara 2/49.

⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi l-Kur’ân* ,(Darül Kitab el-Mısri, Kahire) 20.

⁶⁹ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, Rûhu’l-me’âni fi tefsiri’l-Kur’âni’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meş’ânî (Darül kütüb el- ilmiye, Beyrüt, 1), 255.

⁷⁰ el-İsrâ 17/40.

⁷¹ Ahmet Cüneyt Eren, *Kur’ân’da Erkek Egemenliği İddiasının Arap Dili Açısından Değerlendirmesi*, (Marife, Kış 2013)101-110.

⁷² Ömer Faruk Harman, “Kadın”, Türkiye Diyanet vakfı, İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 24/86-94

hitaplarının çoğunda müzekkerin müenneslere teğlibi itibarıyla, müennesler de kast ediliyor olsa da,⁷³ özel olarak erkek ve kadınların kast edildiği bazı ayetler de vardır. Ahzap sûresinin 35. Ayet-i kerimesi bu ayetlerden en çarpıcı olanıdır. Rivayete göre bu ayetin sebebi nüzûl şu şekildedir. Ensar'dan olan Ümmü Ümmarete (r.a) Resullullah'a (s.a.s) gelerek şöyle diyor. Baktığımda her şeyin erkekler için olduğunu görüyorum kadınların hiçbir şekilde zikredilmediğini görüyorum. Bunun üzerine bu ayet-i kerîme'nin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.⁷⁴

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْحَقُّ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

*Müslümanlar, erkek ve kadın müminler, boyun eğen erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır.”*⁷⁵ Görüldüğü üzere Yüce Allah hem erkeklere hem de kadınlara özel olarak cemi müzekkeri salim ve cemi müennesi salim sıgasıyla hitap etmektedir. Üstünlüğün ancak takvada olduğunu⁷⁶ buyuran yüce Allah (cc) burada da mü'min bayan ve mümin erkleri bir arada zikrederek bu hususa tekrar dikkat çekmiş olmaktadır. Zira ubudiyetin ve ibadetin emredildiği bu ayette eşit bir şekilde hem erkekler hem de kadınlar zikredilmiştir. Bu ayete olduğu gibi özel bir sebep olmadıkça da müzekker lafız ve hitapların müennesleri de kapsadığını daha önce dile getirmiştik.⁷⁷ Bu özel sebepler de bazen fizyolojik bazen de sosyolojik olabilmektedir. Çalışmamızın ikinci kısmında bu sebep ve farklılıklara ayrıntılı olarak yer vermeye çalışacağız.

1.2.8. Din Adamları İçin Kullanılan İsim ve Kavramlar

Din adamı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de "Rabbaniyun, Ahbar, Ruhban, Kıssis, Havari, Ehl-i zikr, Rasihün fi'l-ilm" şeklinde geçen isim ve kavramlar da müzekker

⁷³ Bağış, *Beydâvi Tefsiri'nde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 207-208.

⁷⁴ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, thr. İzzeddîn Dallî vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn "Tefsir", 34.

⁷⁵ Ahzap 33/35.

⁷⁶ el-Hucurât 49/13.

⁷⁷ Bağış, *Beydâvi Tefsiri'nde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 207-208.

sıgıyla gelmektedir.⁷⁸ Kur'ân'da ulema kavramı tezi ile bütün bu isim ve kavramları araştıran Mesut Aslan'ın tezine baktığımız zaman bu kavramların müzekker sığa ile geldiği görülmektedir.⁷⁹ Din adamlarının çoğunlukla ricâlden (erkeklerden) oluşması hususu ayrıca değerlendirilmesi gereken bir durumdur ki, inşallah bu konuya özel olarak tezimizin sosyolojik kısmında ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendireceğiz.

⁷⁸ Burhan İşleyen, *Kur'ân-ı Kerim'in Din Adamlarını Dünyevileşmeye Karşı İkazi*, (Diyanet İlmi Dergi, cilt:57 Sayı:2 Nisan- Mayıs-Haziran 2021) 507.

⁷⁹ Mesut Aslan, *Kur'ân'da Ulemâ Kavramı*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 40-44.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN'DA ‘RİCÂL’ KAVRAMININ SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Sosyoloji ilmi insanın sosyal alanıyla ilgili bilimsel bilgi üretmesiyle ilgilenir.⁸⁰ Bu bakımdan sosyoloji insanlarıyla ve guruplarıyla toplumun tümünü ele alarak geniş bir inceleme alanına sahiptir.⁸¹ Dolayısıyla sosyolojinin merkezinde bireylerin toplumsal ilişkileri, etkileşim ve davranışları yer almaktadır.⁸² Bu minvalde Kur'ân'da ricâl (erkekler) kelimesinin sosyolojik olarak tahlil edilmeye çalışıldığı bu bölümde hem genel anlamda sosyoloji biliminin verilerinden hem de din ve ilahiyatla ilgili malumattan yararlanılacaktır.⁸³ Kur'ân'da geçen ricâl kavramını, imkânlar nispetinde hem din alanındaki kaynak ve yöntemlere (ayet, hadis, lügat kitapları, tefsir çeşitleri vs.) hem de sosyoloji alanındaki yöntemlere (vasıflama, gözlem, örnekleme, dolaylı gözlem, karşılaştırma, açıklama vb.)⁸⁴ başvurarak, dini ve sosyal açıdan ele almaya çalışacağız. Toplumun önemli bir kısmını karşılayan ricâl (erkekler) kelimesi hem cinsiyet olarak hem de kavramsal olarak Kur'ân'da önemli bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan gerek ricâlin (erkeklerin) karşı cinsi olan kadınlarla, gerekse de ricâlin yani yetişkin erkeklerin dışında kalan çocuklarla ilişkisini de irdeleyerek tahlil etmeye çalışılacaktır. Aynı şekilde kavramsal olarak da kur'ân'da ricâl kelimesi sosyolojik açıdan rucûliyet bağlamında değerlendirilip tahlil edilecektir. Netice itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de ricâl ve rucûliyetin sosyolojisi tahlil etmeye çalışılarak, Kur'ân'da erkek ve erkeklik profili ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

2.1. Kur'ân'ın Nüzûlünden Önce Arap Toplumunda Ricâl

Kur'ân-ı Kerîm'in indiği Arap toplumunda dil ve şiir çok gelişmiş durumdaydı. Din ve ahlak olarak bozulmanın son haddine vardığı bu toplumda Kur'ân-ı Kerîm nâzil olurken kelimelere ve kavramlara yeni anlamlar

⁸⁰ Editör Niyazi Akyüz İhsan Çapcıoğlu, *Din sosyolojisi El Kitabı*, (Gırafiker yayayınları, Ankara 2015 3. Baskı)11.

⁸¹ Gönül İçli, *Sosyolojiye Giriş*, (Anı Yayıncılık, Ankara 2009, 4. Baskı) 1.

⁸² Mehmet Zencirkıran, *Sosyoloji*, (Dora yay. 2021,) 1.

⁸³ Prof. Dr. İzzet Er, *Din sosyolojisi*, (Akçay yayınları, 2.baskı, Ankara 2008,) 28.

⁸⁴ Er, *Din sosyolojisi*, 28.

yükleyebiliyordu.⁸⁵ Çünkü dil bir toplumu oluşturan ana etkenlerdendir. Kur'ân toplumunu oluşturmak için “Kur'ân diline” ihtiyaç vardı. Peygamber efendimizin (s.a.s) cahili örf ve adetlere yaklaşımında olduğu gibi burada da ibkâ, (hükmü olduğu gibi bırakma) tecdit (Yenileme) ve ilga (hükmü kaldırma) yaklaşımını görebilmekteyiz. Nitekim peygamber efendimiz (s.a.s) olumlu bazı cahili adetleri olduğu gibi bıraktığı görülmüştür. Olumlu fakat bozulmaya maruz kalmış adetlerde yenilik yaptığı görüldüğü gibi, olumsuz olanları tamamen kaldırdığı da görülebilmektedir.⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelere yeni ve yan anlamlar getirdiğini Izutsu “*Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*” kitabında bizzat cahiliye kelimesi üzerinden göstermektedir.⁸⁷ Bu bağlamda ricâl kelimesi temel anlam olarak bir anlam değişimine maruz kalmış olmasa da kavramsal boyutu ile cahiliye Araplarının ricâle yüklediği anlam ile Kur'ân'ın ricâle bakışı kısmen birbirinden farklı olmuştur.

Cahiliye devrinde yiğitlik, cömertlik, hürriyet, dayanışma ve namusa düşkünlük gibi birçok ahlaki vasıf “rücûlet” adamlığın eş anlamlısı olan “mürûe”(mürüvvet) kapsamında değerlendiriliyordu.⁸⁸ Kabile esasına dayanan cahiliye Araplarının sosyal ve siyasal hayatları tam bir devlet düzeni şeklinde olmasa da her kabilenin ileri gelen adamları olurdu ki bunların başında “şeyh” ya da “seyit” diye anılan kabilenin ileri geleni bulunmaktaydı. Etrafında da kişisel olarak fazilet ve küfûet sahibi adamları olmaktadır. Zira kabilenin ileri gelen adamı olabilmek için belli bir statü ve kabiliyete sahip olmak icap etmekteydi. Özellikle şairliği kemâlâtan sayan Araplar şairlere ve hatiplere büyük bir önem vermekteydiler.⁸⁹ Zaten şairliğin vasıflarından sayılan hitabet çeşitlerinden “irticâl” (ayakta hazırlıksız konuşma)⁹⁰ ve ricâl (adam) birbiri ile hem semantik hem de sosyolojik olarak bağlantılıdır. Cahiliye devrinde tüm bunlar şahıs ve kabile şerefi için yapılırken, Kur'ân-ı Kerîm yapılan bu amellerin Allah için ve Allah'ın istediği şekilde yapılması esasını getirmiştir.⁹¹ Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm önce dil üzerinden zihinleri değiştirmiş, sonra da adeta hayata ve hayatlara yön vermiştir. Allah kelamı olan Kur'ân-ı

⁸⁵ Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*. 72-74.

⁸⁶ Zeki Tan, *Kur'ân Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'ân'ı Anlamadaki Rolü: Kuran Örneği*, (Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,312011,)145-174.

⁸⁷ Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 300.

⁸⁸ Mustafa Çağrıncı, *İslam Ahlakı*, 37.

⁸⁹ Ahmed İbrahim Şerif,(*Mekke ve Medine fi el-Cahiliyeti ve ahdi er-Resül*, Darül fikri), 137.

⁹⁰ *Râgıb el- İsfahânî, Mufredât elfazi'l-Kur'ân, "Ricâl" 344.*

⁹¹ el-Hucurât 49/13.

Kerîm'in asıl mucizevi yönü de burada ortaya çıkmaktadır. Zira Arap dil ve edebiyatının en zirvede olduğu bir dönemde ümmi olan bir insan çıkıp bu zirveye Allah'ın kalamını bıraktığında, Kur'ân'ın meydan okumasına rağmen hiç kimse bu meydan okumaya cevap verememiştir. Bunun bir beşer kelamı olmadığını haykıran bu kelam, tüm insanlara benzerini getirebilme hususunda da meydan okumuştur. Bu noktada zihinler ve diller aciz kalırken tüm insanlık bu i'caz karşısında boyun eğmiştir. Ayrıca müşriklerin kız çocuklarına olumsuz bakışı ve erkeklere ayrı bir önem vermeleri malumdur. Bu da erkeklerin o günün şartlarında sosyal hayatta işlerine daha çok yaramasından dolayıdır. Bu konu ile alakalı olarak müşriklerden birine kız çocuğu haberi verilirken kızdığı yüzünün utanç ve üzüntüden “kapkara kesildiğini” Yüce Allah Nahl ve Zuhruf sûrelerinde dile getirmiştir.⁹² Konu ile ilgili cahiliye devrine ait bir hikâyede Ebu Hamza adında bir bedevinin eşi kız çocuğu dünyaya getirdi diye çadırını terk ettiği, hanımının onun gidişine üzüldüğü ve şu beyti söylediği anlatılır. “*Hamza bizim yanımıza niçin gelmiyor. Hâlbuki ben bize verileni doğurdum.*”⁹³

Ayrıca Arap cahiliyesinde insanlar neseplerine göre değerlendirilirdi. Örneğin köle ve hürler diye insanlar temelde iki kısma ayırmışlardı. Üçüncü ara sınıf olarak da mevaliler vardı. Bu üç sınıfın ayrı ayrı hukuk ve sosyal statüleri vardı.⁹⁴ Tüm bunları bir araya getirdiğimizde cahiliye devrinde erkek ve bu erkeğin soyu çok ön plandaydı. Hatta kabileler arasında bile bu soy üstünlüğüne göre insanlar muamele görmekteydi. Güçlü ve bilinen bir kabileden olmak insanlar için gurur meselesi iken zayıf ve meşhur olmayan bir kabileden olmak dezavantaj sayılıyordu. Bu yüzden kabile asabiyeti, hak ve hakikati kabul etmenin önüne büyük bir engel olarak çıkabiliyordu.⁹⁵ Yani hakikatin kendisinden çok hakikati dile getirenin kimliği sorgulanmaktaydı. Adeta insanların sözünün değeri sosyal konumlarıyla ölçülüyordu. Bu anlamda köle ve kadınların sözü geçerli bile değildi. Sözü haklılığı değil, kendilerine göre konuşmaya hak sahibi olanların sözü geçerli olmaktaydı. Bu anlayışa günümüzde bile İslam'ı tam özümseyememiş bazı toplumlarda rastlamak

⁹² en-Nahl 58/16 ez-Zuhruf 17/43.

⁹³ Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, (Tutku yay, Ankara 2013) 61.

⁹⁴ İsmail Yiğit, “*Mevâlî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29/424-426.

⁹⁵ Casim Avcı, “*Kureys*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 26/442-444.

mümkündür. Bu anlayışa cevap niteliğinde Resulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Kimin ameli (kötü ve az olması) onu geriye bırakırsa soyu onu öne geçirmez, ona fayda vermez.*”⁹⁶ Burada Resulullah (s.a.s) nesebin önemi ile beraber amelin kişilik için olmazsa olmaz olduğunu ifade etmiştir. Tüm ahlakını Kur’ân’dan alan Allah Resulünün⁹⁷ bu konudaki ölçüsü budur. Soy ve sopun yanında güç ve kuvvete de çok önem veren cahiliye Arapları erkekler gibi güçlü ve kuvvetli kadınları şiiirlerinde övüyorlardı. İslam’da da bu anlamda İslam için öne atılıp önemli işler yapan kadınlar övülmüştür. Zira Hz. Âişe (r.a) annemiz için “*erkece bir kadındı*” denilmiştir. Yalnız buradaki benzeyişi şeklen değil, cesareti bakımından övgü şeklinde dile getirilmiştir.⁹⁸ Zira peygamberimiz (s.a.s) kadınlara şeklen benzemeye çalışan erkekleri, erkeklere de şeklen benzemeye çalışan kadınları yermiştir. Çünkü İslam Allah’ın yarattığı doğal dengeyi bozacak tüm davranışları zemetmiştir.⁹⁹ Her ne kadar cesaret ve salabet (sertlik) daha çok erkeklere has bir özellik olsa da Doğal olarak bazen bazı kadınlar normal erkeklerden daha cesaretli ya da daha salabetli (dayanıklı) olabilmektedir. Bu bakımdan kadın olsun erkek olsun kişinin doğasında olan özellikler dünyevi olarak üstünlük ya da avantaj gibi gözükse de Allah’ın rızası doğrultusunda olmadıktan sonra Allah katında hiçbir kıymeti yoktur.

Hâsılı Kur’ân-ı Kerîm nâzil olmadan önce Araplar, ahlaki erkekler üzerinden soy, yiğitlik ve izzet üzerine inşa etmekteydiler. Geriye kalan iyi ve övgüye değer şeyleri de bu kavramlar üzerine inşa etmişlerdi.¹⁰⁰ Buna karşın Allah (cc) izzetin Allaha, Resulüne ve müminlere has olduğunu dile getirmektedir.¹⁰¹ Zira ister yiğitlik olsun ister cesaret olsun Allah (cc) için olmadıktan sonra hiçbir amelin gerçek bir değerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ahirete inanmadıkları için bütün hayatlarını bu dünyaya göre düzenleyen müşrik Araplar göre yetişkin erkeklere (ricâl) göre kadın, köle ve çocuklar ikinci ve üçüncü plana düşmekteydi. Zira bu toplumda neredeyse her şey erkek ve erkeklik üzerine kurulmuştu. Bu yüzden de doğan çocuk kız olunca

⁹⁶ Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, “*es-Sünen*”, (Mukaddime, Babün fil fadlil ilmi vel alimi) 84.

⁹⁷ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, el-Câmi’u’s-sahîh, thk. Yâsir Hasan vd. (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle Naşirûn, 1407/1987), (Salatu’l-Musafirîn,) 139.

⁹⁸ El mücemül vesit c.1 332.

⁹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi’u’s-sahîh, thk. İzzeddîn Dallî vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 1438/2017), “Libâs”, 61.

¹⁰⁰ Mustafa Çağrıncı, *Ahlâk*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: 1989) 2/10-14.

¹⁰¹ Münafikun 28/8.

yüzleri kapkara kesiliyordu. Hatta daha da ileri gidip öz kızlarını diri diri toprağa gömebiliyorlardı. Çünkü vahşi cahili hayat, zayıf insanlara hayat hakkı tanımamaktaydı. Zira o gününün şartlarında savaşamayacak ya da çalışamayacak durumda olan kadın onlar için açlık ve utanç içine düşme korkusuydu. Bu yüzden hoşlanmayıp kendilerine göre değerli bulmadıkları kızları Allaha nispet ederken erkekleri ise kendilerine layık görmekteydiler.¹⁰² Maalesef günümüzde bile İslam'ın mesajını tam anlayamamış bazı toplumlarda bu cahili düşüncenin izleri görülmektedir. Çünkü Müslümanların yaşadığı bazı bölgelerde halen erkek çocukların, kız çocuklarına göre daha çok önemsendiği görülebilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ise tüm bu anlayışları alt üst edip insanların kulluk bağlamında eşit olduğunu, kimsenin kimseden üstün olmadığını, üstünlüğün ancak takva ile olduğunu ilan etmektedir. Sosyal hayatları sınıfsal ayrım üzere kurulu olan Mekke müşriklerini zora sokan ve onları en çok itiraza iten sebep İslam'ın bu eşitlik ilkesiydi. Bu yüzden Mekke'nin zayıf ve ezilenleri Resulullah'ın (s.a.s) davetine hemen icabet ederken, ileri gelenleri ve sosyal statü sahibi pek çok kimse bu davete direnmişlerdi. Bu dirençle beraber yirmi üç yıllık bir mücadele sonucunda cehalet devri, saadet devrine teslim bayrağını çekmişti. Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğu üzere Allah dinine ümmetin zayıfları ile yardım etmiş,¹⁰³ Ebu cehil gibi dünyalık olarak güçlü adamlar manevi olarak güçlü olan Abdullah b. Mesûd gibi adamlara yenilmiş oluyorlardı. Böylece zulüm ve zorbalık üzerine kurulu olan cahiliye devri sona erip adalet ve saadet devri başlamış olmaktadır.

2.2. Sosyolojik Olarak Ricâl ve İş Hayatı İlişkisi

Tez çalışmamızın semantik bölümünde de değindiğimiz gibi racûl ve ricâl kelimelerinin iştikak olarak kökü “ayak” anlamına gelen “ricl” kelimesine dayanmaktadır.¹⁰⁴ Dilin olduğu ilk toplumlardan günümüze kadar evin geçimi erkeğin omuzlarında olacak ki racûl (erkek) lafzı ricl (ayak) lafzından türemiş olsun. Çünkü aynı zamanda yürümeye dayanıklı kişi¹⁰⁵ anlamına gelen “racûl” (adam) eski

¹⁰² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili, (Sadeleştirilen İsmail Karaçam vd. Zehraveyn Yayıncı: İstanbul 2014, 5) 272.*

¹⁰³ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Alî en-Nesâî, Sünenü'n-Nesâî, thr. Ammâd et-Tayyâr vd. (Beyrut: Müesses'ür-Risâle Nâşirün, 1438/2017), “*Cihâd*” 43.

¹⁰⁴ İbrahim mustafa vd. *Mücemü-l vesit*, “*Racûl*”, 332.

¹⁰⁵ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, (Ankara: Akçağ Yayınları,2017) “*Adam*” 12.

toplumlardan beri avcılık ve ticari faaliyetlerde hep ön planda olmuştur. Hatta Türkçede adam ve adım¹⁰⁶ kelimeleri birbiri ile bağlantılı olduğu gibi Kürtçede de pi (ayak) ve piyaw (adam)¹⁰⁷ kelimeleri bir biri ile bağlantılıdır. Bu da Araplar dışındaki diğer toplumlarda da ayak ve adam ilişkisinin olduğunu bizlere göstermektedir. “Racül” kelimesi semantik ve iştikak bakımından “ayak” ile irtibatlı olduğu gibi sosyolojik olarak da doğrudan ilişkilidir. Yürümeye dayanıklı kişi anlamına gelen “racül”ün (adam) kadına göre genel olarak fiziki kuvveti bakımından dahagüçlü olduğu bilinmektedir. Bu gerçeğe beraber, tarih boyunca çalışma ve sosyal hayatta erkeklerin evin dışında kadınların da evin içinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu anlamda insanlar arasındaki fiziki farklılıklar sosyal hayatı ve dolayısıyla dili etkileyebilmektedir. Kur’ân’ın indiği Arap toplumunda da sosyal hayatta, özellikle savaş ve ticarete erkekler ön palandaydı. İslam'dan önce Arap toplumunda geçimin çoğu ticaret, hayvancılık ve savaş ganimetleri üzerineydi. Bu noktada istisnalar haricinde yükün tamamı erkeklerin omuzundaydı. Bu durum orta ve uzak doğudaki birçok toplum için geçerlidir. İstisnalarla birlikte batı toplumunda da sosyal ve siyasal hayatta erkekler daha çok ön palandaydı.¹⁰⁸ Zira bu olgunun temelinde yaratılış itibarıyla erkeğin kuvvet ve zorluk gerektiren işlere daha çok müsait olması yatmaktadır. Kadının fizyolojik bazı özelliklerinin çalışma hayatına olumsuz etki etmesi ile ilgili yakın zamanda ortaya çıkan bir haberde, araştırmalara göre birçok kadın nifas (regl/özel) günlerinde iş yerinden izin istemektedirler. Hatta buna bağlı olarak bazı ülkelerin bu izni resmiyete bağladığı, bazılarının da bu konuyu görüştüğü ama henüz bir karara varamadığı dile getirilmektedir. Bazı kadın çalışanların ise resmi izinlerini bu güne denk getirdikleri, bazılarının da bu haklarını kullanmaya utandıkları ve çekindikleri dile getirilmektedir.¹⁰⁹ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere bu modern çağda bile bu sıkıntılar ve doğal engeller varsa eski zamanlar da durumun daha da vahim olması kuvvetle muhtemeldir. Her ne kadar bu konu zaman üstü olarak kadının fizyolojik yapısı ile alakalı olsa da buna benzer fiziksel ve sosyal birçok etken kadının sosyal, siyasal ve askeri alanda ön planda

¹⁰⁶ Sami, *Kâmûs-ı Türki*, 12.

¹⁰⁷ Ferheng/sözlük (Kürçe-Türkçe) 452.

¹⁰⁸ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 1989) 2/196-200.

¹⁰⁹ Selin Irmak Kaçmaz, “Kadınlara regl izni tartışması”, *Hürriyet*, Mart 26,2022.

olmasını engellemiştir. Muhakkaktır ki bu doğal engellerle beraber bazen doğal olmayan örf ve adetlerden kaynaklanan engeller de olmuştur. İslam ise kadınların önündeki haksız ve gereksiz engelleri kaldırdığı gibi kadınların sosyal hayatta olmaları gereken konumunu da belirlemiştir. Bu anlamda daha önce mirastan pay verilmeyen kadına mirastan pay verilmesi, şahitlik vb. konularda kadına rol verilmesi bu konuda İslam'ın kadına getirdiği bazı önemli haklardır.

2.3. Kur'ân da Ricâl ve İş Hayatı İlişkisi

Kur'ân-ı Kerîme baktığımızda ev geçindirme yükümlülüğünün erkekte olduğu görülmektedir.¹¹⁰ Buna binaen erkeğin “kavvâm” (ev reisi / idareci) olmasının da bu yükümlülüğe bağlı olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu ayette kadın ve erkeğin bazısının bazısına üstün kılınması ve erkeğin malından infak etmesi erkeğin kavvâm (evin reisi / idareci) olma durumunun sebebi olarak zikredilmiştir. Kavvâm veya kavyum kelimesi, ise bir kimsenin, bir kuruluşun veya bir kurumun işlerini yürüten ve bekçilik yapan anlamındadır. Ayette erkeklerin kadınlar üzerine “kavvâm” olması işlerinin düzenleyicisi, yöneticisi ve koruyucusu olmaları anlamındadır.¹¹¹ Kısaca ayette ailenin reisi ve idarecisinin erkekler olduğu belirtilmiştir. Konu ile alakalı merhum Elmalılı tefsirinde bu üstünlüğün erkeğe has olmadığını belirtmek ile birlikte erkeğin idareci olması durumunu “*milletin efendisi onlara hizmet edendir.*” sözü gereğince erkek ve kadın üstünlüğünün karşılıklı olduğunu zikredilmiştir. Ona göre ikisi de birbiriyle üstündür. Yalnız yaratılış gereği birbirinden farklı özelliklere sahip olan kadın ve erkek birbirine muhtaç iken çalışma ve idare hususunda kadın erkeğe daha çok muhtaçtır, erkek fiziki özellikleri gereği kadına göre daha dayanıklı olması hasebi ile kadına fiziki kuvvet gerektiren çalışma ve korumada yardımcı daha çok yardımcı olur. Bunu vali ve halk, ümmet ve imam bağlamı ile değerlendiren merhum Elmalı, ailesinin malına göz diken, ailesi için gerekli harcamayı yapmayan ve ailesinin ırz ve namusunu korumayan erkeği erkekten saymamıştır.¹¹² Konu ile alakalı merhum Seyit Kutub da ayette erkeğin kavvâm (evin reisi/İdareci) olma durumunun sebebi olarak zikredilen “fitraten farklı

¹¹⁰ Nisa 4/34.

¹¹¹ Ebü'l-A'lâ' Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (thk Muhammed Han Kayani vd, İnsan yayınları b.y) 356-358.

¹¹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*. 2, 621.

yaratılış” ve “malından infak etme” durumuna dikkat çekiyor. Aile kurumunun gerekliliği ve bu kurumun sağlıklı yürümesi için Allah tarafından konulan bu yasanın kadının aile ve toplum içindeki kişiliğini kaldırmadığını dile getirmektedir.¹¹³ Aslında konu kadın erkek eşitliğinden ziyade hem erkeğin hem de kadının fitratına uygun olan pozisyonda yer alması ile ilgilidir. Buradaki ilişki teşbihte hata olmasa, birbirini çeviren dişli makaralara benzer. Eğer her bir makara düz ve pürüzsüz olursa ya da aynı boyutta olursa çark dönmez. Her hâlükârda birinin diğerine göre farklı “üstün” olması gerekmektedir ki çark dönsün. İnsanlık için dünya hayatının esaslı çarkı olan aile erkek ve kadın birlikteliği üzerine kuruludur. Bu anlamda birbirine bağlı iki dişli makara hükmünde olan kadın ve erkek, Birinin fazlalığı diğerinin eksikliğini tamamlamak suretiyle sistemin sağlıklı çalışmasını sağlamış oluyor. Kısaca erkeğin kavvâm (evin reisi/ idareci) olması fitraten erkeğin fiziki durumuyla alakalıdır. Bu da erkeğin çalışma ve mesuliyetinde olanları koruma konularında, fiziksel olarak kadına göre daha elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu realite tarih boyunca böyle olmuştur. Eğer ki bu hakikat göz ardı edilip bu denge değiştirilmeye ve bozulmaya çalışılırsa kadının kendine has ve özel olan annelik duyguları zarar görür¹¹⁴ ki bundan da tüm insanlık olumsuz anlamda etkilenecektir. Bu yüzden Kur’ân’ın evrenselliği çağları aşarken Kur’ân’ın ilkeleri göz ardı edilmemelidir.

Nur sûresi 36. 37. ayetlerde de erkeklerin sorumluluğundaki ev ve çalışma ile alakalı olarak “ricâl” şu şekilde zikredilir.

رِجَالٌ لَّهُمْ فِي الْبَيْتِ كَقَوْلِ رَبِّهِمْ لِيَأْتِنَا رَبُّنَا بِالْحَقِّ وَالْحَقُّ يَأْتِيهِمْ لَيْلًا وَنَهَارًا
 رِجَالٌ لَّهُمْ فِي الْبَيْتِ كَقَوْلِ رَبِّهِمْ لِيَأْتِنَا رَبُّنَا بِالْحَقِّ وَالْحَقُّ يَأْتِيهِمْ لَيْلًا وَنَهَارًا

*Oralarda,(mescitlerde) sabah akşam O'nun şanını yücelterek tenzih eden öyle yiğitler vardır ki, ne ticaretler, ne alış-verişler onları Allah'ı zikretmekten, namazı hakıyla ifa etmekten, zekâtı vermekten alıkoyar. Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşeten halden hale döneceği, alt üst olacağı bir günden endişe ederler.*¹¹⁵ Burada yiğitler diye çevrilen ricâlden maksat elbette kadınları da kapsayacak şekilde bu şekilde davranan müminlerdir. Çünkü birçok mealde ricâl kelimesi kişiler diye

¹¹³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (t.h Yakup Çiçek vd. Hikmet Yayınları İstanbul 1991) 484.

¹¹⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 484.

¹¹⁵ <https://www.kuranmeali.com>, 11 Kasım 2022, Cuma, en-Nur 24/26-37 Suat Yıldırım Meâli.

genelleştirilmiştir. Suat Yıldırım'ın mealinde ve merhum Elmalılı Hamdi Yazır mealinin orijinalinde “erler” diye çevrilerek, ricâl kelimesi biraz daha hususleştirilmiştir.¹¹⁶ Kanaatimizce birinci görüşte “kişiler” denilerek tüm müminlerin kastedilmesi daha uygun olsa da ricâl kelimesinin özel olarak Allah tarafından tercih edilmesinin de özel bir hikmeti olsa gerek ki bu da erkeğin kavvâm

(evin reisi/ idareci) olması ve buna bağlı olarak ev idaresinden sorumlu olarak çalışmak zorunda olmasıyla alakalıdır. Çünkü evin geçiminden ve idaresinden sorumlu olan erkek, bu sorumluluğu yerine getirirken aynı zamanda da Allah'ın zikrin olan namazı ve zekâtı da ihmal etmemesi gerekmektedir. Sebebi nüzûl olarak da Medine esnafının Mescidi Nebevî'ye gitmesini göz önüne aldığımız zaman, bu hikmet daha da belirginleşiyor. Söz konusu ayetler ile ilgili rivayetler şu şekilde nakledilmektedir. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre o, bir gün çarşıda iken ezan okunmuş, çarşıdaki dükkân sahipleri hemen dükkânlarını kapatıp Mescid-i Nebevî'ye gitmişler. İbn Ömer der ki: İşte onlar (ezan okunur okunmaz dükkânlarını kapatıp Mescid-i Nebevî'ye giren işyeri sahipleri) hakkında “Öyle erler ki ne ticaret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.” ayet-i kerîmsi nâzil oldu. Konu ile ilgili başka bir rivayet de şu şekildedir. “Hz. Peygamber'in (s.a.s) asr-ı saadetinde iki Müslüman varmış. Bunlardan birisi tüccar, diğeri de satmak üzere kılıç yapan kılıç ustası bir demirci imiş. Tüccar olanı ezanı duyduğunda terazi elinde ise hemen atar, yerde ise kaldırmayıp o halde bırakır ve hemen Mescid-i Nebevî'ye gidermiş. Demirci olanı ise çekiç örsün üzerindeyse olduğu gibi bırakır, yok örsün üzerindeki

kılıca vurmak üzere kaldırmışsa arkasına atar ve hemen Mescid-i Nebevî'ye gidermiş”. İşte bu ikisine ve bunlara benzeyenlere bir övgü olmak üzere Allah teâlâ bu ayet-i Kerîmi indirmiştir.¹¹⁷ Bu rivayetler üzerinden husus ve umum ilişkisini göz önüne alındığında sebep özel olsa da hüküm geneldir. Yani burada sebebi

nüzuldeki mümin erkekler üzerinden çalışan erkeklere işaret olursa da aslında burada kadın erkek fark etmeksizin böyle olan tüm müminler övülmüş olunmaktadır.

Erkeğin çalışmasını Nisâ 34 ve Nur 26. ayetleri bağlamında değerlendirdiğimizde, erkeklerin evin geçiminden sorumlu bireyler olarak çalışmak zorunda olduğu şeklindedir. Aynı zamanda bu çalışmayı yaparken Allah'ı zikretme,

¹¹⁶ <https://www.kuranmeali.com>, 11 Kasım 2022, Cuma.

¹¹⁷ Bedreddin Çetiner, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâb-ı nüzûl*, (İstanbul, çağrı yayınları, 2006) 50-52.

namaz kılma ve zekât verme gibi sorumluluklarını da tam yapmaları gerekmektedir. İşte bu noktada hem ev geçindirme sorumluluğunu hem de ubudiyet sorumluluğunu hakkı ile yerine getiren mümin erkekler, adeta gerçek erler ve gerçek adamlar olarak vasıflandırılmaktadır. Zira merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da belirttiği üzere aile sorumluluğunu yerine getirmeyen erkek hakiki erkek değildir.¹¹⁸ Yani kusurlu erkektir. Bu sorumluluğu yerine getirirken de ibadet sorumluluğunu ihmal eden mümin ise kusurlu mümindir diyebiliriz. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerînde, hem Allah'a karşı hem de ailesine karşı görevini tam olarak yerine getiren kişilerin "ricâl" olarak övüldüğünü söylenebilir.

2.5. Ricâl ve Miras

Miras sözlük anlamı olarak, tevarüs eden yani bir kişiden başkasına geçen, ona devir olunan şey anlamına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak da ölen kişinin mal varlığı taksiminin nasıl yapılacağını ele alan ilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁹ Arapça olarak ferâiz ismi ile anılan bu ilim dalı "paylar ilmi" olarak da anılmaktadır. Furu ilminin kapsamına giren ferâiz ilmi fıkıh kitaplarında ilmü'l-ferâiz olarak yerini almıştır.¹²⁰ Kitap ve sünnet ile sabit olan bu ilim, insanların öldükten sonra babalarından ya da annelerinden ve yahut diğer yakın akrabalarından kendilerine tevarüs eden hakların paylaşımını kolu edinir. İnsani ilişkiler açısından çokça önem arz eden bu ilmin önemine Resûlullah (s.a.s) şu şekilde dikkat çekmiştir. "*Yâ Ebâ Hureyre, ferâiz (ilmin)i öğreniniz ve öğretiniz. Çünkü ilmin yarısıdır ve bu ilim unutulur. Ümmetinden çekilip çıkarılacak ilk şey bu ilimdir.*"¹²¹ İslamiyet'ten önce Arap cahili örfüne göre işleyiş gören miras hukuku, İslamiyet geldikten sonra ancak Medine döneminde inen ayetlerin getirdiği hükümler ile tam olarak İslam miras hukukuna dönüşmüştür.¹²²

Konumuzun sınırı itibarı ile miras konusunun fikhi boyutundan ziyade sosyolojik tarafı bizleri ilgilendirmektedir. Bu itibarla önceki konu başlıklarında olduğu gibi ricâl bağlamında irdeleyeceğimiz bu konuda da ağırlıklı olarak konunun

¹¹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2, 621.

¹¹⁹ Hamza Aktan, "*Miras*" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,(TDV Yayınları, Ankara: 2020) 30/143-145.

¹²⁰ Ali Bardakoğlu, "*Ferâiz*" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,(İstanbul: 1995) 12/362-363.

¹²¹ İbn Mâce, (Kitabu'l Feraiz,) 2719.

¹²² Hayreddin Karaman *Ana Hatları ile İslam Hukuku* (Ensar yay. İstanbul 2015 C.2) 158.

sosyal boyutu ele alınmaya çalışılacaktır. Esasen miras hukuku çok zor ve karmaşık bir yapıya sahip olması itibarı ile İslam hukukunda üzerinde çokça durulan konulardandır. Bu yüzden de bu alan ile özel olarak ilgilenen çok az kişi haricinde hiç kimse doğru dürüst bu alanın hakkından gelememektedir. Bu zorluk sebebi ile olacak ki ümmet arasında terk edilmek suretiyle kalkacak olan ilk ilimdir.¹²³ Hem konunun önemi ve tezimizle alakalı olması hem de eskiden beri devam eden ve günümüzde de çokça gündeme getirilen kadın erkek eşitliği tartışmalarına bir nebze ışık tutması amacıyla bu konuyu da sosyolojik olarak değerlendirmeyi gerekli görmekteyiz. Yoksa amacımız konuyu tüm ayrıntılarıyla ele almak değildir.

Genel hatları ile baktığımız zaman mirasçı olabilecek kimseler on bir kısımdır. Bunlara toptan ashâbü'l-ferâiz denilmektedir. Bunlar ise koca, karı, baba, anne, dede, kız, oğlun kızı, ana baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, Ana bir kardeşler ve nine'dir.¹²⁴ Asabe ise baba tarafından gelen erkek akraba ve erkek çocuklardır. Terim olarak ise "tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla beraber bulunduğu zaman da onlardan arta kalanı alan mirasçı" şeklinde tarif edilmiştir. Asabe olma vasfı verâsetin en kuvvetli sebebi olarak telakki edilmiştir. Zira bu vasıfta olan kişi tek başına kaldığı zaman tüm mirası alabilmektedir.¹²⁵ Ayet ve hadisler ile birlikte sahabe görüşleri ve icmaya dayanan İslam miras hukukunda erkeklerin paylarda kadınlardan daha fazla pay sahibi olduğunu görebilmekteyiz. Bu konuda en açık ve net ayeti kerîm Nisâ sûresinde şu şekilde geçmektedir. "*Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder.*"¹²⁶ Bu ayet-i kerîmye sathi bakıldığı zaman ve ayetin hikmetleri bağlamında sosyolojik unsur dikkate alınmadığında, görünürde bir eşitsizliğin olduğu zannedilir. Fakat gerek İslam öncesi cahili hukuk gerekse de diğer din ve devlet hukukları göz önüne alındığında en adil miras hukukunun İslam miras hukuk olduğu görülecektir. Öncelikli olarak miras ahkâmında her zaman erkeğin kadından daha fazla pay aldığı söylenemez. Örneğin çocukları da bulunan bir ölünün mirası paylaşılırken anası ile babası hayatta iseler bunların payları altıda birer

¹²³ Errhabiyye fi ilmil faraid (müesseseti errisale naşirun beyrüt- Lübnan tabatül üla) 13.

¹²⁴ Hamdi Döndüren, "*Ashâb-ü Ferâiz*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 1991), 3/467-468.

¹²⁵ Hamdi Döndüren, "*Ashâb-ü Ferâiz*" 3/467-468.

¹²⁶ en-Nisa 4/11.

olmak üzere eşittir. Dede ve nine de böyledir. Bu örnekten anlaşıldığı üzere mesele salt erkek kadın arası bir farklılıktan değil, durumun hikmetine binaen adalet temelli bir paylaşım söz konusudur. Özellikle İslam'da evlilik müessesinde mehir verme yükümlülüğünün erkek tarafında olması, aynı şekilde nafakanın (ailenin geçimini sağlama) erkeğin omuzuna yüklenmesi hasebiyle aldığı fazla pay ancak bu sorumlulukları bir nebze hafifletebilmektedir. Kadınlar ise mehir ve nafakadan muaf olup tam tersine mehir alan taraf oldukları için nihayetinde aralarında sosyal bir adalet ve denge sağlanmış olmaktadır. Yine kadınlar gerek baba tarafından aldıkları miras olsun gerekse de kocalarından aldıkları mehiri serbest ve özgür bir şekilde kullanabilirken, erkekler ise mirastan aldıkları fazla payı mehir ve evi geçindirmede kullanma zorunluluğu vardır. Bu açıdan kadınlar erkeklere göre daha avantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Çünkü evlenmek durumunda olan erkekler ellerindeki varlığı Mehir ve aile geçimi için kullanma zorunluluğunda iken kadınların böyle bir zorunluğu yoktur. Bu ve benzeri durumlar göz önüne alındığı zaman bir eşitsizlik değil de tam bir adaletin, hatta kadınlar açısından pozitif bir ayrımcılığın dahi, söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü toplumların çoğunda özellikle İslam toplumlarının kültüründe anne ve baba bakıma muhtaç olduğunda bu bakımın erkek tarafından yapılması beklenir. Yine babanın vefatı durumunda kız kardeş eğer evli değil ise erkek kardeşin kız kardeşine bakıp geçindirmesi gerekmektedir. Bu ve benzeri durumlar göz önüne alındığında, erkeğe mirastan bir pay fazla verilmesinin sosyal bir adaletsizlik olmadığı, tam tersine sosyal adaleti sağlayan bir durum olduğu hakikati ortaya çıkmaktadır. Burada eşitlik ve adaletin bir biri yerine yanlış bir şekilde kullanılmasından kaynaklı bir adaletsizliğin olduğu gibi gözükse de bütün İslam hukuku göz önüne alındığında aslında tamı tamına bir adaletin söz konusu olduğu anlaşılacaktır.¹²⁷ Diğer taraftan ne İslam öncesi cahili Arap örfünde ne de eski Yunan, Mısır, Hint ve İran gibi eski medeniyetlerde kadına mirastan hiç mi hiç hak verilmediği bilinmektedir.¹²⁸ Bu anlamda İslam dini, kadın konusunda devrim yapmış iken kadın üzerinden İslam dininin adaletini sorgulamak temelsiz bir iddia olur. Netice itibariyle erkeklerin kadınlara göre mirastan bir pay fazla almaları birçok

¹²⁷ Berki, Ş. "Kur'ânda Miras Hukuku". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 38 (1981): 107-132.

¹²⁸ Hayreddin Karaman vd, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2, 25-27.

hikmete binendir. Fakat bu konuda asıl hikmetin, erkeklerin sosyal hayat içerisindeki rolünden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yoksa burada kadına karşı bir üstünlük söz konusu olmamaktadır. Zira kadın erkek fark etmeksizin, üstünlüğün Allah katındaki yegâne ölçüsü takvadır.¹²⁹

¹²⁹ el-Hucurât 49/13.

2.4. Ricâl ve Adalet

Bir ismi de “Adl” olan Allah (cc) Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde tüm müminlere adaleti emreder. Günümüzde Cuma hutbelerinin sonunda okunan Nahl sûresi 90. Ayetiyle bütün Müslümanlara adaletli olmaları emredilmektedir. Yine başka ayeti Kerîmlerde kişinin aile fertlerinin hatta kendi nefsinin aleyhine dahi olsa adaletle şahitlik etmesi istenmiştir.¹³⁰ Bu gibi ayetlerde kadın ve erkek fark etmeksizin kulluk bağlamında muhatap alınarak adaleti yerine getirmeleri emredilmiştir. Bununla beraber yine kadın ve erkeğin sosyal hayattaki konumları gereği erkeğin adalet ile hükümetme sorumluluğunun biraz daha ön planda olduğunu görülmektedir. Çünkü daha önce geçtiği üzere Kur’ân-ı Kerîm’de evi idare etme ve evi geçindirme sorumluluğu erkeğe verilmiştir.¹³¹ Bu bağlamda elbette ki sorumluluk sahibi kişinin öncelikli olarak adaletli olması evladır. Özellikle eşler ve aile fertleri arasında adaletli olma gereği özel olarak hem Allah hem de Resulullah (s.a.s) tarafından beyan edilmiştir. Nisâ sûresinde yetim ve evlenilecek eşlerin hakkının korunması noktasında şöyle buyurulmaktadır. *“Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”*¹³² Hem akraba olan yetimlerin hakkına riayet hem de eşler arasındaki adaletten sapmama uyarısı ile erkeğe helal olan evliliğin kendi isteğiyle sınırlı tutulması istenmektedir. Zira nikâhı helal olan akraba yetimler ile evlenilirse malları ve mehirleri konusunda haklarına riayet etmeme durumunun meydana gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira ayet-i Kerîmnin sebebi nüzûluyla ilgili rivayetlerde bazı kişiler velayetinde olan yetimler ile evlenirken mehirlerinde ihmalkârlık edebiliyorlar, veya fazla kadınla evlenince maddi yükleri artınca onlar da yetim malına el atabiliyorlardı.¹³³ Bu yüzden ayet-i kerîm bu konudaki yanlışları bertaraf etmek için özellikle erkekleri muhatap alarak ikaz etmiştir.

¹³⁰ el-En’âm 6/152.

¹³¹ en-Nisâ 4/34.

¹³² en-Nisâ 4/3.

¹³³ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdülrezzak el-Mehdi Dar’ül Kutub el-Arabi Birnci (Baskı,1422 1,) 368-369.

Kur’ân-ı Kerîm kişilerin hem özel hayatlarında hem de toplumsal hayatta adil olmasını emrederken kadın ve erkek ayrımı yapmamaktadır. Söz konusu ayetlerin birinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. “*Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.*”¹³⁴ Bununla birlikte İslam tarihine baktığımız da adalet işine bakan hâkim ve kadıların genelde erkelerden oluştuğunu görüyoruz. Bunun iki temel sebebi vardır: Birincisi fıkhi bakış açısı, ikincisi de sosyolojik unsurdur. Kadınların hâkim olup olamayacağı hususu ihtilafli olmakla birlikte, mezheplerin çoğu kadının kadı olamayacağını benimsemiştir. Bu konuda Şâfiî, Mâlikî ve Hanbeliler olumsuz görüş belirtirken, İbn Cerir et-Tâberi ve Hasan-ı Basri gibi bazı âlimler olumlu görüş beyan etmişlerdir. Hanefiler ve İbn Hazm ise kadınların sadece şahitliklerinin kabul edildiği davalara kadı olarak tayin edilebileceklerini söylemişlerdir.¹³⁵ Bu itibarla İslam tarihinde kadı ya da hâkim olan bayana rastlamamak ile beraber, Alâeddin es-Semerkandi’nin kızı Fatıma’nın çok güçlü bir fakiha olduğu, babası ve kocası ile beraber fetvalarda imzasının olduğu rivayet edilir.¹³⁶ Sonuç itibariyle gerek aile yönetiminde gerekse de devlet yönetiminde erkekler daha fazla rol sahibi oldukları için adaleti yerine getirme hususunda daha çok sorumlu olduklarını görüyoruz. Her ne kadar Kur’ân-ı Kerîm’de adaletin emir buyurulduğu yerlerde kadın ve erkek ayrımı gözetilmese de, yukarıda dile getirdiğimiz sosyolojik ve fıkhi unsurlardan dolayı İslâm tarihi boyunca adaletten sorumlu hâkimler erkeklerden seçilmiştir. Bu itibarla âlim de olsa erkekler arasından da bu makama herkes layık görülmemiş, hatta bu makam için özel şartlar aranmış ve ancak bu şartlara haiz olanlar bu makama getirilmiştir.¹³⁷

2.6. Ricâl ve Şahitlik

İslam hukukunda geniş bir yer tutan şahitlik konusunun ricâl ile ilişkisi, erkeklerin şahitlikteki rolü ile alakalıdır. Çünkü gerek şahitlik ile ilgili ayetteki erkek sayısı vurgusu, gerekse de mezhepler arası şahitlik edecek kimselerin kimler

¹³⁴ en-Nisâ 4/58.

¹³⁵ Fahrettin Atar, “*Kadı*”, Ahlâk, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV yayımları, İstanbul: 2001) 24/69-73.

¹³⁶ Abdülcelil Candan, *Ulemanın Gücü*, (TDV yayımları, Ankara 2021,) 8.

¹³⁷ Candan, *Ülman’ın Gücü* 8.

olabileceği ihtilafı bu konuyu direkt olarak erkekler ve “erkeklik” ile bağlantılı kılıyor. Özelde borç konusu ve diğer had cezalarında ortaya çıkan şahitlik konusu Kur’ân-ı Kerîm’de özel bir yer tutmaktadır. Özellikle Allah Kur’ân-ı Kerîm’de adeta şahitlik konusuna özel bir önem atfederek en uzun ayet-i kerîmyi bu konuya ayırmıştır. Bu ayet-i kerîme Kur’ân-ı Kerîm’in en uzun sûresi olan Bakara sûresinde şu şekilde geçmektedir.

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah’tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yaparsanız şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah’tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”¹³⁸

Diğer adı ile müdâyene ayeti¹³⁹ olarak da bilinen bu ayeti kerîme borç alınıp verilirken yazma gerekliliği emir buyuruyor. Önceki konu başlığımız ile alakalı olarak ayetteki adalet vurgusu şahitlik konusunda da dikkat çekmektedir. Burada şahitlerden hem erkek hem kadının adaletle şahitlik etmesi emredilirken, Bir kadın yerine iki kadının şahit olma gerekliliği de ayetin içeriğinde, “*Birinin diğerine hatırlatması için*” şeklinde açıklanarak olayın psikolojik ve sosyal yönüne dikkat çekilmektedir. Nasıl ki şahitlikte tek erkek ihtiyat gereği şahit kabul edilmiyorsa, yine ihtiyaten iki kadının beraber bulunma gerekliliği emrediliyor ki bu da kadının ev

¹³⁸ el-Bakara 2/282.

¹³⁹ Burhan Baltacı, “Bakara suresi 282. Ayetin genel Özellikleri ve Fıkhi Kavramları” Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, 8/1 (Mart 2008) 1.

işindeki sorumluluğu ve fizyolojik olarak kadının daha çok yanılabilme özelliği ile alakalıdır. ¹⁴⁰ Zina ve diğer had cezalarında da gerekli olan şahitlik noktasında kadınların şahitlik edip edemeyeceği ihtilaf konusudur. Zira Şâfi mezhebi mali konular dışında kadının şahitliğini kabul etmeyerek kadının şahitliğini sınırlarken, Hanefi mezhebi had ve kısas dışında kalan konularda şahitlik edebileceğini savunarak sınırı biraz daha geniş tutmuştur. Özellikle kısas ve had gibi insan hayatının söz konusu olduğu durumlarda İslam hukuku çok titiz davranmıştır ki zina haddi için dört tane şahit istenmiştir.¹⁴¹ Bunun için İslam fıkıhçıları da olayı çok boyutlu düşünüp ayetlerin delaletlerinden farklı hükümlere varmışlardır. Şahitlik için özel şartlar getirerek bu konunun boyutunu oldukça genişletmişlerdir.¹⁴² Konumuzla alakalı olan kısımları irdeleyecek olursak, bu özel şartlar içerisinde bazı şahitliklerde erkek olma şartı ve şahitlikteki erkek sayısı üzerinde durulması gereken kısımdır. Zira buradaki erkek tahakkümü erkeğin kadına olan üstünlüğünden değil, tamamen olayın ehemmiyetine binaen, kadının içinde bulunduğu sosyal şartlar ve özel durum ile alakalıdır. Zina isnadındaki şahitlikte iki değil de dört şahidin şart koşulması¹⁴³ durumun kişilerden çok olayla alakalı olduğu ve tamamen sağlıklı bir süreç için şahitlerin arttığını görüyoruz. Söz konusu önemli bir davada kadının tehdit edilme durumu erkeğin tehdit edilme durumundan biraz daha hassastır. Ya da şahitlik sürecinde evi ve çocuğuna karşı sorumluluğunda aksaklıklar meydana gelebilir ki bazı davalar ayları hatta yılları bulabilmektedir. Bu ve benzeri hikmetlerden dolayı bu konuda da İslam hukukunun yükün büyük kısmını erkeğin omuzlarına bıraktığını görebilmekteyiz.

2.7. Ricâl ve Savaş

Kur'ân-ı Kerîm'de "Kitâl ve Mukâtele, Cihâd ve Mücâhede lafızlarıyla gelen "savaş" terimi, Kur'ân'ın birçok yerinde geçmektedir. İslam yapılan her amelin Allah rızası için olması gerektiğini emrettiği gibi tarih boyunca var olan savaş olgusunun da İslam'da ki yeri elbette Allah rızası ve ilâ-i kelimetullahtır. (Allah'ın

¹⁴⁰ *Kur'ân Yolu*, (Cilt: 1) 446-448.

¹⁴¹ Nûr 24/4.

¹⁴² H. Yunus Apaydın, "Şahit," Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,(TDV Yayınları, İstanbul:1010), 38/278-283.

¹⁴³ Nûr 24/13.

adının yüceltilmesi'dir.)¹⁴⁴ Zira Cahiliye Araplarının dünyevi amaçlar ve kabile için yaptığı savaşları, İslam dini fi sebilillah (Allah yolunda) ve i'lâ-yi kelimetullah (Allah kelimesinin en yüce olması) amacıyla birleştirerek cihad şeklinde kavramlaştırmıştır.¹⁴⁵ İslam tarihinde Her ne kadar Mekke döneminde savaşıma izin verilmemişse de Medine döneminde savaşa izin verilmiştir. İslam hukukçularının çoğunluğu İslam'daki savaş ve cihadın savunma ve İslam'ın tebliğ noktasında ki engelleri kaldırmak için olduğunu söylese de bazı hukukçular İslam'da ki savaş sebebinin küfür olduğunu savunmuştur.¹⁴⁶ Hangi sebep ile olursa olsun İslam'ın savaş mantığının insanları ve insanlığın yararına olan şeyleri korumak olduğu aşikardır. Çünkü ayet-i kerîmedeki “*Onlarla yeryüzünde fitne(kötülük) kalmayınca kadar savaşın*”¹⁴⁷ emrinden de anlaşılacağı üzere amaç fitne ve kötülüğü yeryüzünden kaldırmaktır. Bu bağlamda gerek taciz ve saldırılara cevap verirken gerekse de İslam'ın ulaşması gereken yerlere ulaşması için yapılan savaşlarda, İslam'da her zaman öldürmek üzere değil diriltmek ve yaşatmak için çaba sarf edilmiştir.¹⁴⁸ Özellikle ailenin ve neslin korumasına büyük önem veren İslam savaşlarda kadın, çocuk ve yaşlıların zarar görmemesi için özel bir çaba göstermiştir.¹⁴⁹ Özetle İslam, insanların dünya ve ahireti için faydalı olan esasları korumayı hedeflediği gibi savaşlarda da din, mal, can, nesil, namus gibi esasları korumaya gayret göstermiştir. Bu itibar ile savaş konusunun çalışmamız ile alakasını baktığımız zaman. Hem ayet-i kerîmlerin tefsirinden hem de Resulullah'ın uygulamasında anlaşıldığı üzere İslam hukukunda farz olan cihat, kadınlara ve çocuklara farz değildir.¹⁵⁰ Bu konuda da yükümlülüğü erkeklerin omuzuna bırakan yüce Allah, birçok ayette bu emri ve yükümlülüğü dile getirmektedir. Söz konusu ayetlerin birinde özürsüz olarak savaşa çıkmayan münafıklar hakkında “*oturun*

¹⁴⁴ Metin Yurdağür, “*I'lâ Kelimetullah*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV yayınları, İstanbul: 2000) 22/62-63.

¹⁴⁵ İsmail Kurt, *Kur'ân'da Cihad*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019) 161-162.

¹⁴⁶ Ahmet Yaman, “*Savaş*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV yayınları, İstanbul: 2009)36/196-200.

¹⁴⁷ el-Enfâl 8/39.

¹⁴⁸ Ahmet Özel, “*Cihad*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV yayınları, İstanbul: 1993) 7/531-534.

¹⁴⁹ Ahmet Yaman, “*Savaş*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 7/531-534.

¹⁵⁰ Ahmet Yaman, “*Savaş*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 7/531-534.

*oturanlar ile beraber*¹⁵¹ denirken, tefsirlerde oturanlardan kastın, savaştan mazeret sebebi ile muaf olan kadınlar, çocuklar ve sakatların, olduğunu bildirilmektedir.¹⁵² Esas itibarı ile kâtilû ve câhedû emir kipi ile gelen hitaplarda özel olarak erkeklerin kast edildiğini Resulullah'ın (s.a.s) şu hadisinden anlamış oluyoruz. Hz. Âişe annemizin, “*Ey Allah'ın Resulü! Görüyoruz ki cihad amellerin en faziletlisidir; öyleyse biz de cihad etmeli değil miyiz?*” diye sorması üzerine, “*Sizin için cihadın en faziletlisi makbul hacdır.*”¹⁵³ Buyurmaktadır. Her ne kadar genel itibarı ile müzekker hitabın müennesleri de kapsadığını bilsekte Resulullah'ın (s.a.s) hadis-i şerifi ve uygulamasından bu emirlerin erkeklere has olduğunu görerek genel olan emrin tahsis edildiğini görmekteyiz. Hatta daha sonraki emirlerde bütün erkeklere de farz olmadığı, bazı Müslüman erkeklerin fıkıh gibi insanların ihtiyacı olan konularla uğraşması gerektiği ayetiyle,¹⁵⁴ savaşa çıkma emri daha da tahsis ediliyor ki daha sonra bu ve benzeri ayetlerden yola çıkan İslam fıkıhçıları cihadın normal zamanlarda farz-ı kifâye olduğu hükmüne varmışlardır.¹⁵⁵

Görüldüğü üzere savaş gibi zor ve meşakkatli bir işin özellikle kuvvet ve dayanıklılık noktasında yeterli olan erkeklere yüklenmiştir. Hem ayette¹⁵⁶ geçtiği üzere konu sadece hastalık ve sakatlık ile de alakalı değil, sosyal olarak da normal hayatın sağlığı ve devamı için kadınların ve elzem olan belli meslek guruplarında ki kişilerin savaşa katılmaması bir zorunluluk olsa gerek ki bunun için ayeti kerîme bu hususa dikkat çekerek cihâd emrini şöyle tahsis ediyor. “*Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.*”¹⁵⁷ Kimi zaman tüm sağlıklı mü'min erkeklere kimi zamanda şartları müsait olan mü'min erkeklere farz olan cihad emri doğrudan rucûliyet ile bağlantılıdır. Bu itibar ile tez konumuzun esasını oluşturan Kur'ân-ı Kerîm de ricâl'in sosyolojik tahlilinde, yetişkin erkeklerin yani

¹⁵¹ et- Tevbe 9/46.

¹⁵² Neseffî, Ebî'l Bereket Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. Tefsîru'n-Neseffî medâriku't-tenzîl ve hakaiku't-te'vîl. (thk. Yusuf Ali Bedyuvî. Beyrut: Daru'l-kelîmu't-tîb, 1998. 1,) 683.

¹⁵³ Buhârî, “Cihâd” 3.

¹⁵⁴ et-Tevbe 9/122.

¹⁵⁵ Özel, “*Cihad*”, ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,7/531-534.

¹⁵⁶ el-Fetih 48/17.

¹⁵⁷ et-Tevbe 9/122.

ve's-Seb'ul-Mesani. (thk. Ali Abdülbari Atiyye. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.) 247.

devamında gelen “ehl’l kurâ” (şehir halkı) kelimesine binaen kimi müfessirler genel olarak sema ehlinin dışındaki insanların kastedildiğini söylese de Gerek klasik tefsirlerde gerekse de günümüz tefsirlerinde, özellikle şehir halkına işaret ederek, şehirlerdeki insan çokluğuna, medeniyet ve ilerlemeye işaretle köy ve badiye (çöl) ehlinin istisna edildiğini söylerler.¹⁶⁷ Bu ayete binaen Eeşârî keliminin imamlarından sayılan Fahreddini er-Razi de tefsirinde, kadınlardan ve şehir halkı dışından kimsenin peygamber olarak gönderilmediğini savunuyor.¹⁶⁸ Peygamberlerin erkeklerden seçildiği, görüşünü savunun cumhurun yanında vakıa olarak da Kur’ân’a ve İslam tarihine baktığımızda tüm peygamberlerin erkek olduğunu görüyoruz. Hz. Musa'nın annesi ve Hz. Meryem gibi Faziletli bazı kadınlara vahi geldiği bilinmek ile birlikte müfessirler bu vahyin Risalet vahyi olmadığını, ilham türünden vahi olduğu dile getiriyorlar.¹⁶⁹ Daha önce de dile getirdiğimiz gibi özellikle Hz. Meryem'e gelen vahinin risalet vahyi olduğunu savunanlar da teblîği ile memur olmadığını dile getiriyorlar. Resül ve nebi ayrımında resül yeni bir şeriat ile gelen peygamber iken nebi ise önceki resüllerin şeriatına tabi olan peygamber demektir. Bu ayrım üzerinden gidecek olursak zaten tartışmasız kadınlardan resül gelmediği hükmüne varmış olacağız.¹⁷⁰ Netice itibarı ile resüllerden kadın peygamber gelmediği gibi nebilerden de kadın olarak peygamberlerin gelip gelmediği tartışmalıdır. Daha önce ricâl ve imamet başlığı altında peygamberlikteki zor ve aşırı zahmetler gereği peygamberlerin erkeklerden seçilmesinin fizki ve sosyal bir zorunluluk olduğunu örnekler üzerinden dile getirmiştik. Özellikle peygamberlik ve peygamberler ile alakalı ayetlerde ricâl ve rucûliyet vurgusunun bu bağlamda önemli olduğunu düşünüyoruz. Zira Peygamber kıssalarından Hz. Nuh ve Hz. Hud ile ilgili kıssada geçen “*racülün minküm*” içinizden bir adam" ¹⁷¹ vurgusu, peygamberlerin gönderildiği toplumlarda ki insanların peygamberlik anlayışıyla ilgili de bilgi sahibi olmuş oluyoruz. Hâsılı Kur’ân-ı Kerîm’de ricâl/adamlar ve peygamberliğin sosyal boyutuyla bir biriyle bağlı olduğunu, en azından tartışmasız peygamberlerin

¹⁶⁷ Karaman vd. *Kur’ân Yolu*, 3, 263.

¹⁶⁸ Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Huseyn et- Teymî Fahreddîn er-Razî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Daru’l- Fikr,1981, 18), 520.

¹⁶⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 257-263

¹⁷⁰ İsmail L. Çakan, N. Mehmet Solmaz, *Kur’ân'a Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhit mücadelesi*, (Ensar Neşriyat, İstanbul 2014) 23.

¹⁷¹ el-A’raf 7/63 -7/69.

yüzden kadın gibi fizyolojik olarak hem çocuklarına hem de ailesine karşı ağır bir sorumluluğu olan birinin imamet gibi ikinci ağır bir yükü kaldırması nerede ise imkânsızdır. İslam fihhında kadınların peygamber seçilip seçilemeyeceği alimler arasına ihtilaf konusu olduğu gibi yönetici olup olamayacağı da tartışılmıştır.¹⁷⁵ Kadınların peygamber seçilip seçilmediği konusunda ihtilaf Eşârî ve Mâtüridî kelamcıları arasında geçmeedir. Buradaki ihtilaf da Hz. Meryem ve Hz. Musa'nın (a.s) annesi üzerinden yürütülmektedir. Bu iki değerli insana gelen vahinin çeşidi de tartışmalıdır.¹⁷⁶ Bütün Mâtüridîler peygamberlikte erkekliğin şart olduğunu savunurken, bu şartı kabul etmeyenler imam Eş'arî, imam Kurtubî, Seyfuddin el Âmidî, ve ibn hazm-ı zahîrîdir. Bunların dışında nerede ise bu şarta karşı çıkan yok. Hatta Eş'arî kelamcıların tümü de bu konuda imam Eş'arîye uymamıştır.¹⁷⁷ Bu itibar ile vakıya baktığımız zaman peygamberlikleri kesin olmayan söz konusu iki faziletli kadın, (Hz. Meryem ve Hz. Musa'nın annesi) dışında kalan tüm peygamberlerin erkeklerden seçildiği görülmektedir.¹⁷⁸ Konumuz ile alakalı olan kısım bu konudaki kesin hüküm ya da tercih değildir. Dikkat çekmek istediğimiz kısım erkeklerin yani ricâlin buradaki rolü ve konumudur. Daha önce de belirttiğimiz gibi zor ve büyük ehemmiyet gerektiren annelik vazifesinin yanında peygamberlik gibi dünyadaki en zor görevin bir arada olması insanın kaldıramayacağı bir yük olsa gerek zira hadisi şerifte geçtiği üzere belaların en çetinine enbiyalar maruz kalıyor.¹⁷⁹ Bu itibar ile kadınların fizyolojik, psikolojik ve sosyal durumları göz önüne alınca buradaki hikmet daha da iyi anlaşılacaktır. Hz. Meryem'in başına gelen musibetler bu anlamda konuyu daha da iyi kavramamıza yardımcı oluyor. İçinde bulunduğu ağır imtihan karşısında, *“Keşke bundan önce ölseydim de*

¹⁷⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Vahî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 2012) 42/443-447.

¹⁷⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Vahî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 42/ 443-447.

¹⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. Recep Ardoğan, *Kelamcılara Göre Nübüvette Erkeklik Şartı*, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (2012) 8.

¹⁷⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 34/257-262

¹⁷⁹ Tirmizî. "Zühhd", 48 (No. 2561).

unutulup gitseydim!"¹⁸⁰ Diyor. Bu durum kadın olarak bulunduğu toplumdaki anlayış ve baskıya işaret ederken, aynı zamanda imtihan neticesinde kadın olarak hissedilen duygu durumunu ifade ediyor. Zaten kadınların peygamberliğini savunular da onların Teblîğ ile memur olmadığını söylüyorlar¹⁸¹. Teblîğ ile memur olmadığı halde bu kadar sıkıntıya maruz kaldı ise acaba Teblîğ ile memur olsaydı daha ne kadar sıkıntıya maruz kalırdı. Diğer peygamberlerin örneklerinden de şahit olduğumuz üzere genellikle gelen peygamberlerin sosyal konumu sorgulanmış ve insanlar tarafından kabul edilmelerin önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Bu engeller Allah'ın yardım ve inayetiyle zamanla aşıldı ise de bu yolda çokça zahmetler çekilmiştir. Buna örnek olarak Resulullah'ın tariflileri daveti ve onların bu davete verdikleri cevapları manidardır. "Allah, peygamber göndermek için, senden başka kimse bulamadı mı?"¹⁸² Diyerek adeta risâletî Peygamberimize layık görmüyorlardı. Ayet-i Kerîm'de de bu anlayışın bir yansımasını dile getirerek Mekke müşriklerinin şöyle dediğini dile getirir: "*Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?*"¹⁸³ Resulullah gibi birinin peygamberliğine bile bu itirazlar yapılıyorsa, bir kadının böyle bir ortamda peygamber seçilmesi durumunda daha da zor ve zahmetli bir süreç ile karşılaşacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Tüm bunlar göz önüne alındığında peygamberlerin çoğunun erkeklerden seçilmesinin hikmeti, kadın erkek arası bir üstünlükten değil erkeklerin hem fiziki hem de sosyal olarak bu göreve daha elverişli olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Devlet başkanlığında ki imamete de erkeklerin hem Fikhî alanda hem de uygulama alanında daha çok ön planda olduğunu görüyoruz. Her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'de kadınların yöneticiliğini yasaklayan bir ayet-i Kerîm ile karşılaşsak da İslam fıkıhçılarının çoğu bazı hadis ve devlet başkanlığının gerektirdiği görevleri delil göstererek, devlet yöneticiliğinde

¹⁸⁰ Meryem 19/23.

¹⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 34/257-262.

¹⁸² Salih Suruç, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, (nesil yayınları, İstanbul 2009) 360.

¹⁸³ Zuhuf 43/ 31.

erkek olma şartını aramışlardır.¹⁸⁴ Son zamanlarda bu şartın gerekli olmadığını savunanlar olsa da henüz klasik ve yaygın görüş kadar kabul gördüğü söylenemez. Bu konuda ki ihtilaf ve tartışma konumuzun asıl amacı olmadığı gibi sonuç olarak da bir karar verme durumunda değiliz. Lakin çalışmamızın konusu itibarı ile bu durumu da irdelemeyi gerekli görüyoruz. Bu itibar ile en azından İslam tarihi boyunca istisnalar haricinde kadın yöneticilere pek rastlanmadığını bilinmektedir.¹⁸⁵

Namazda ki imamete ise konu biraz daha ihtilaftan uzak bir şekilde erkeklerden oluşan veya kadın ve erkelerden oluşan cemaatte sadece erkekler imamlık edebilir. Kadınların imamlığı ise sadece tamamı kadınlardan oluşan cemâtte sahihtir.¹⁸⁶ Hem hadis-i şerifler hem de Resulullah'ın (s.a.s) uygulaması kesin olduğu için mezhepler arası ihtilaf da nerde ise söz konusu değildir. Mezhepler arasında Sadece Kadının başka kadınlara imamlık yapması hususunda ihtilaf olmuştur. Bu konuda Şâfi mezhebi bir kadının sadece kadınlardan oluşan cemâte imamlık yapmasına cevaz verirken İmam malik bunu caiz görmemiştir.¹⁸⁷ Ebu sevr, ile Tâberi cumhurdan ayrılarak kadınların erkeklere imamlık edebileceğini söylemişlerse de¹⁸⁸ bunun İslam tarihi boyunca pek de kabul edilip uygulandığı görülmemiştir. Zaten şaz bir görüş olarak bunu savunan imamların öne sürdüğü delilde bu konuda çok da açık ve anlaşılır bir delil değildir. Zira Resulullah'ın Ümmû Vereke adındaki hanım sahâie ev halkına namaz kıldırma izni vermesi,¹⁸⁹ birkaç açıdan değerlendirilebilir. Birincisi bu izin ona has olabilir. İkincisi evde adam var mı yok mu onu bilemediğimiz gibi evdekiler onun ailesidir. Dolayısı ile orada ona namahrem (yabancı) olan kimse yoktur. Bu durumda Konunun fıkıh boyutu ile beraber sosyal ve psikolojik yönünü de görmemiz gerekmektedir. Zira gerek kadınların cemaate arka safta olması gerekse de erkeklere imamlık

¹⁸⁴Ömer Faruk Harman, “Kadın”, Türkiye Diyanet vakfı, İslâm Ansiklopedisi, 24/86-94.

¹⁸⁵ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, Türkiye Diyanet vakfı, İslâm Ansiklopedisi, 24/86-94.

¹⁸⁶ Mehmet keskin “Şafii fıkhi”, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016,) 1/325.

¹⁸⁷ İbn Rüşd, “*Bidâyetü'l-müctehid' ve nihâyetü'l-muktesid*”, (mezhepler Arası Mukayeseli İslam Hukuku, Tercüme Ahmet Meylaini, 2.Basım İstanbul: 2015) 1/305-306.

¹⁸⁸ İbn Rüşd, (Bidâyetü'l-müctehid') 301.

¹⁸⁹ İbn Rüşd,(Bidâyetü'l-müctehid') 302.

yapamaması kadınların eksikliğinden değil belki erkeklerin bu konudaki eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü erkeklerin yabancı kadınlara karşı duygusal olarak hassas oldukları ve karşı cinsten bir şekilde etkilendikleri yadsınamaz bir gerçektir. Bu yüzden namaz gibi manevi bir makama halel gelmemesi için Allah tarafından bu kuralların konulmuş olması akla gelen ilk hikmetlerdendir.

Gerek peygamberlik ve devlet başkanlığında olan imamette gerekse de namaz imamlığında olan imamette gördük ki İmamette ister sosyolojik isterse de psikolojik sebeplerden olsun sorumluluk yine erkeklerdedir. Erkeklerden de her kesin yapamadığı bu önemli görevin kendi bünyesinde özel şartlarının olması gayet doğaldır. Bu itibarla diğer konularda olduğu gibi imamet konusunda da erkeklerin ön planda olması, kadın erkek arası bir eşitsizlikten değil farklı hikmetlere binaen erkeklerin bu konuda da daha elverişli olmasından kaynaklanmaktadır.

2.10. Ricâl ve Baba olmak

Baba kelimesi Kuran-ı Kerîm’de ebün çoğul olarak da âbâün şeklinde birçok yerde geçmektedir. Ayrıca Kuran-ı Kerîm’de baba için “mevlüdün leh” tabiride kullanılmaktadır. Yine Kur’ân-ı Kerîm’de Yüzden fazla yerde de anne ve baba birlikte “valideyn” şeklinde zikrolunmaktadır.¹⁹⁰ Âbâün kelimesi Müşriklerin atalarının yolunu takip etme noktasında çokça dile getirdikleri bir kelimedir. Zira birçok ayet-i Kerîm’de peygamberlere karşı "*biz babalarımızı bu yol üzere bulduk*"¹⁹¹ söylemi mevcuttur. Babalarını bu kadar zikretmekle birlikte annelerinden söz etmemeleri cahili ve müşrik toplumların kadına bakış açılarını da gözler önüne sermektedir. Buna karşı Kuran-ı Kerîm’de birçok yerde anne ve baba birlikte "valideyin" şeklinde zikredilmektedir. Bu ayetlerin birisinde anne baba hakkı

konusunda müminler şu şekilde uyarılıyor: قُلْ خَيْرٌ أَلَّا تَدْرُكُوا وَآبَاءَكُمْ
بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
قُلْ خَيْرٌ أَلَّا تَدْرُكُوا وَآبَاءَكُمْ
بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Rabb'in, yalnız
غَنَّ دَعْوَةَ الْمَؤْمِنِينَ إِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ أَنَّ خَيْرٌ مِّنْ دَعْوَةِ الْكُفْرَانِ”
قُلْ خَيْرٌ أَلَّا تَدْرُكُوا وَآبَاءَكُمْ
بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

kendisine kulluk etmenizi ve anaya-babaya iyilikte bulunmayı emretti. İkisinden birisi yahut her ikisi, senin yanında yaşlanırsa sakın onlara “öf” bile deme, onları

¹⁹⁰ Vecdi Akyüz, “Ana Baba” (Ebeveyn), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 3/103-105.

¹⁹¹ Lokmân 31/21- Şura 26/74.

merhamet ve şefkati ise Kur'ân-ı Kerîm'de bizlere örnek olarak sunulmaktadır. Özellikle Hz. Nuh son ana kadar şefkatli bir dil ile oğlunu kurtuluşa çağırması bu konuda en çarpıcı örnektir. *“Derken gemi onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürmeye başladı. Nûh, uzak duran oğluna, “Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!” diye seslendi”*¹⁹⁸ Bütün kâfirlerin yeryüzünden silinip sok olması için beddua eden Hz. Nuh¹⁹⁹ son bir ümit ile oğluna baba şefkati ile seslenip “yavrucuğum” diye hitap ediyor. Bu da bize, ne olursa olsun baba yüreğinin evlada karşı şefkat ve merhametini göstermektedir. Hz. Nuh'un oğlunun helakinden sonra bile Allah'a oğlunu affetmesi için yalvarıyor. Lakin oğlunun onun ehlinden olmadığı hakikatiyle kendine gelip bu isteğinden vaz geçip pişman oluyor.²⁰⁰ Burada baba ve evlatla ilgili, karşımıza başka bir hakikat çıkmış oluyor ki o da baba ve oğul arasındaki hak ve hukukta kan bağının yeterli olmadığı hususudur. Kan bağının yanında iman bağı olmadan baba ve evlatları arasın da ki birçok hak ve hukuk yok olabiliyor. Nitekim İslam hukukunda ister ebeveyn olsun ister çocukları olsun bir tarafın kâfir olmasıyla iki taraf da birbirlerine mirasçı olamıyorlar.²⁰¹ Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'de babalığın tam tahakkuk edebilmesi için biyolojik bağın yanında iman bağının da bulunması gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Akralık ve iman ilişkisindeki en güzel dersi, ailesi ile birlikte "en güzel örnek" olarak sunulan Hz. İbrahim de görüyoruz.²⁰² *"Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım emirler ile denemiş, o da onları yerine getirmişti. Bunun üzerine Allah; "Seni insanlara önder yapacağım" demişti. İbrahim; "Soyumdan da" deyince, Allah; "Zalimler bu taahhüdümün kapsamına asla giremezler" buyurdu"*²⁰³ bu ayet-i celile'nin tefsirinde Seyit Kutub diyor ki "Akralık et ve kan ilişkisi değil, din ve inanç ilişkisidir." Devamında da kan, milliyet ve ırk davasının ise din ve hakikat ile bağlılığının bulunmadığını daha çok cahiliye davası olduğunu dile getiriyor.²⁰⁴ Burada insani bir durum olarak çocuklarının iyiliğini isteyen ve onlara dua eden bir

¹⁹⁸ Hûd 11/42.

¹⁹⁹ Nûh 71/26.

²⁰⁰ Hûd 11/45,46,47.

²⁰¹ Hamza Aktan, “Miras” Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV Yayınları: 2020) 30/143-145.

²⁰² el-Mümtehine 60/4.

²⁰³ el-Bakara 2/124.

²⁰⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1, 183.

baba şefkatiyle, onlarında kendisi gibi önder olmasını dileyen Hz. İbrahim'e yüce Allah bir hakikati hatırlatmış oluyor ki bu da iman hakikatidir. Zira ayeti Kerîmin tabiri ile “*en büyük zülüm olan şirk*”²⁰⁵ Allah'ın rahmetine ve vadine engel olduğu gibi Allah'ın Hz. İbrahim'e verdiği vadin de geçerlilik şatıdır. Bu sebepten olacak ki devamındaki ayet-i kerîmlerde Hz. İbrahim ve Hz. Yakup çocuklarına sıkı sıkıya tevhibi telkin ediyorlar. *İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya'kûb da. “Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!” (dediler).*²⁰⁶ Görüldüğü üzere Hz. İbrahim ve soyu tevhit ile özdeşmiş ve bu konuda tüm insanlığa da en güzel örnek olmuşlardır. Devamındaki ayet-i Kerîm'de ölüm döşeginde çocuklarına vasiyet eden Hz. Yakup (a.s) benden sonra “*kime kulluk edeceksiniz?*” Diye sorduğunda “*onlarda Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk*”²⁰⁷ diyorlar. Buradaki ayette isimleri geçen peygamberlerden Hz. İsmail (a.s) Hz. Yakup'un babası olmadığı halde babaları arasında sayılmasını Nesefi tefsirinde amcanın da baba yerine sayılması kültürüne bağlıyor ki bu da ayrı sosyolojik bir olgudur.²⁰⁸ Aslında babalığın biyolojik bağ ve iman bağı ile ilişkisi kadar sosyolojik bağ ile de ilişkisi vardır. Zira az önce geçtiği üzere bazı toplumlarda amcaya da baba denildiği bilindiği gibi iman bağının ortadan kalkması ile miras gibi bazı sosyal haklarında ortadan kalktığını daha önce dile getirmiştik. Yine Hz. İbrahim'le ilgili olarak Yahudi ve Hristiyanların kendilerine nispet ile onu Yahudi ya da Hristiyan ilan etmelerine karşılık olarak Allah onlara cevaben onun ne Yahudi ne de Hristiyan olduğunu fakat Hanif ve Müslüman olduğunu dile getiriyor. Zira onlardan önce yaşamış olan Hz. İbrahim kan bağı olarak onlara yakın olsa da onun getirdiği Hanif din olan İslam'dan uzaklaşmalarıyla ondan da uzaklaşmış oluyorlardı. Bu yüzden yüce Allah İbrahim'e en yakın olanların Hanif din olan İslam dini üzerinde olan Müslümanlar olduğunu dile getiriyor.²⁰⁹

²⁰⁵ Lokmân 31/13.

²⁰⁶ el-Bakara 2/132.

²⁰⁷ el-Bakara 2/133.

²⁰⁸ Mahmud en-Nesefi, Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, thk. Yusuf Ali Bedyuy (Beyrut: Dar'ul-Kelîmu't-Tayyib, 1419/1998,1), 132.

²⁰⁹ Âl-i İmrân 3/67-68. (*İbrâhim ne yahudi ne hristiyan idi; bilâkis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi. Doğrusu insanların İbrâhim'e en yakın olanı, ona tâbi olanlar, şu Peygamber (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin dostudur.*)

Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber efendimiz ’in (s.a.s) babalığı ile ilgili olarak da eşleri Müminlerin anneleri ²¹⁰ olarak geçtiği halde “*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirisinin babası değildir. Ancak o Allah’ın resulü ve nebilerin sonuncusudur.*” ²¹¹ Buyuruluyor. Buradaki annelik biyolojik değil, hürmet açısından. Mücahitten rivayet edilen bir hadiste tüm peygamberler ümmetlerinin babasıdır.²¹² Görüşü de olayın sosyolojik boyutuna işaret ediyor. Zira peygamberler bir baba şefkati ile ümmetlerini dünyevi ve uhrevi tehlikelerden kurumaya çalışıyorlar. Ama yine belirtmek gerekir ki bu babalık biyolojik bir babalık olmadığı için ümmetinden evlenmeye de engel değildir. Bu yüzden gerek Hz. Zeyd (r.a.) evlatlığı hususunda olsun gerekse de peygamberin kendi ümmetinden biriyle evlenme hususunda olsun “*Muhammed sizin erkeklerinizin babası değildir*”²¹³. Ayeti olaya noktayı koyuyor. Araplarda evlatlık edindikleri kişileri öz oğulları gibi görüyorlardı. Yanlışı olan bu âdeti ortadan kaldırmak için ahzâp sûresinde yüce Allah bu konuya birkaç ayette değinip herkesin babasının ismi ile çağırılması gerektiğini dile getiriyor.²¹⁴ Biyolojik babalık ile sosyolojik babalığın ayrımın açığa çıktığı bu ayetlerden anladığımız. Peygamberimiz ve diğer peygamberler sosyal olarak ümmetlerinin babası konumunda olmak ile birlikte bu babalık biyolojik bir babalık olmadığı için fihhi olarak da biyolojik olan babalıkla aynı hükümleri gerektirmemektedir. Bu konuda aydınlatıcı başka bir örnek de Lut’ın (a.s) kendi misafirlerine kötülük yapmak isteyenlere kendi kızlarını teklif etmesidir ki burada kendi kızlarından kastının ümmetinin kızları olduğu söylenmektedir.²¹⁵ Buradan da anlaşıldığı üzere peygamberler gerek şefkate gerekse de merhamet ve ümmetlerinin kurtuluşunda bir baba gibi davranmışlardır. Bu açıdan “peygamberler ümmetlerinin babasıdır.” Hadis-i şerifi bizlere bu hakikati pekiştirmektedir. Günümüzde de bazı din büyüklerine "baba" denilmesi de bu kabilden anlaşılmalıdır.

Genel olarak peygamberlerin baba olarak çocuklarına seslenmelerinde bir şefkat ve merhamet dili ortaklığı görüyoruz. Gerek Hz. Nuh ve Hz. İbrahim’in

²¹⁰ el-Ahzâb 33/6.

²¹¹ Ahzap 33/40.

²¹² Âlûsî, Rûhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Şur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meş ânî

²¹³ Ahzap 33/40.

²¹⁴ el-Ahzâb 33/5-40.

²¹⁵ Âlûsî, Rûhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Şur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meş ânî

gerekse de Hz. Lokman ve Hz. Yakup' un oğullarına hitaplarında ki "yavruçuğum"²¹⁶ hitabı, adeta bu merhamet dilinin şifresi konumundadır. Aynı şekilde ümmetlerine seslenirken de bir baba edası ile "ey kavmim"²¹⁷ demeleri adeta kavimlerini aileleri gibi görmelerinden ileri gelmektedir. Bütün peygamberlerin Gerek kendi çocuklarına karşı gerekse de ümmetlerine karşı sergiledikleri merhamet dolu tablolarında tüm Müslümanlar için çok güzel örnekler vardır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim'in, çocuklarına yaptıkları nasihatler ve dualar ile hayatlarını bizlere örnek sunduğu peygamberlerden Hz. Âdem Hz. Nuh, Hz. İbrahim Hz. Yakup ve Hz. Lokman'ın (a.s) kıssaları ayrıca teker teker irdelenip tahlil edilmelidir. Bizim konumuzun maksadını ve sınırlarını aşan bu konunun başlı başına işlenmesi gerektiğini düşünüyoruz ve konumuz itibarı ile ricâl ile alakalı olarak bu kadar ile yetinmeyi yeterli görüyoruz.

2.11. Ricâl ve Koca Olmak

Yüce Allah (cc) her şeyi çift yaratığı gibi insanları da çift yaratmıştır.²¹⁸ İnsanları bir erkek ve kadından türetilip çoğaltan Allah (cc) insanlık neslinin devamını da çiftlerin bir araya gelip evlenmelerine ve bir aile olmalarına bağlı kılmıştır. Yüce Allah insanları bir erkek ve kadından yaratıldığını buyurduğu ayetin devamında şube ve kabilelere ayırdığı insanlıktan kimsenin kimseden üstün olmadığını üstünlüğün ancak takvada olduğunu bildirmektedir.²¹⁹ Zira bütün insanlığın özü ve aslı birdir. Bu hakikat ile birlikte zaman içerisinde gerek fizyolojik gerekse de sosyolojik olarak halklar ve milletler birbirinden farklılık gösterebilmişlerdir. Tamda bu noktada birbirinin kültür ve birikiminden faydalanan milletler "marifet" yolu ile medenileşip medeniyetlerini geliştirebilmişlerdir. Bu açıdan toplumun en küçük birimi olan aile de farklı kabiliyetlere sahip olan erkek ve kadının bir araya gelmesi ile oluşur ve gelişir. Çalışmamızın konusunu oluşturan adamlar doğal olarak koca (eş) adaydır. Daha önce Tez çalışmamızın Semantik kısımda geçtiği üzere Kur'ân-ı Kerim'de geçen b`alün kelimesi koca anlamına gelmektedir. Koca ise evli kadının eşi

²¹⁶ Lokmân 31/13, es-sâffât , 37/102.

²¹⁷ Nûh 71/2.

²¹⁸ ez-Zâriyât 51/49.

²¹⁹ el-Hucurât 49/13.

demektir. ²²⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de Hem koca için hem de eşi için kullanılan zevc kelimesi ise ortak olmakla birlikte müenneslik ve müzekkerlik alametleri ile birbirinden ayrı kullanılmaktadır. Sosyolojik olarak koca (eş) olmak ise Kura-ı Kerîm'de geniş bir yer tutmaktadır. Biz de diğer başlıklarda olduğu gibi bu başlıkta da konumuzun içeriği ile alakalı olan kısımları ele almaya çalışacağız.

Kuran-ı Kerîm'de hem tekil hem de çoğul şeklinde gelen "ba`l" ve "bû'l" kelimeleri koca ve kocalar anlamına gelmektedir. Özellikle talak ve miras gibi sosyal konular için geçmekte olan bu kelime, kadınlara nispet ile kocam ve kocaları şeklinde geçmektedir. Yine Hz. İbrahim ve ailesi hakkında kendilerine gelen

meleklerin onlara çocuk müjdelemesinden sonra Hz. Sâre annemiz diyor ki: *قَالَتِ الْاِٰتِیْ بِیْ ذَا بَعْعِ شَیْءٍ کَافٍ لِّیْ وَ لَیْسَ لِّیْ خَیْرٌ اِلَّا وَ وَاٰتِیْ بِیْ ذَا بَعْعِ شَیْءٍ کَافٍ لِّیْ وَ لَیْسَ لِّیْ خَیْرٌ اِلَّا وَ*

bir karı iken nasıl doğuracağım."²²¹ Her konuda peygamberler toplumun en güzel örneği olduğu gibi Peygamber efendimiz (s.a.s) de peygamberlik binasının son tuğlası ve tamamlayıcısı olarak bizlere bu konuda da en güzel örnektir. Bu anlamda sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi olanınızdır. Ben ise en hayırlı olanınızım²²² demek suretiyle de Kur'ân'dan aldığı ahlakı bizlere ve tüm insanlığa sunmuş olmaktadır. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in (a.s) ailesi ile birlikte bizlere üsve-i hasene (en güzel örnek)²²³ olarak sunulması dikkat ile üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira bir peygamber ve baba olarak ailesi ile birlikte Allaha tam bir teslimiyet ile teslim olmuş ve bu anlamda tarih boyunca tüm insanlığa örnek bir aile modeli olmuşlardır. Hz. İbrahim büyük imtihanlar içerisinde girmiş ve bu imtihanlardan Allah'ın rızasını kazanarak çıkmıştır. Önce canıyla sonra canından bir parça olan oğlu Hz. İsmail'in canıyla sınanmış fakat her iki büyük imtihandan da anlının akı ile çıkmıştır. Yine eşi Hz. Sâre ve Hz. Hâcer ile birlikte uğradığı imtihanlarda da büyük bir teslimiyet ile geçmiş ve ailece kendilerinden sonraki iman ehli için teslimiyet nişanesi olmuşlardır.²²⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de Her peygamberin

²²⁰ M. Kâmil Yaşar oğlu, "Koca", Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV Yayınları: İstanbul: 2002) 26/128-130.

²²¹ Hûd 11/72.

²²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, Sünenu İbn Mâce, thk. Ammâr Latîf vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, (Nikâh) 50.

²²³ el-Mümtehine 60/4-6.

²²⁴ Ömer Faruk Harman, "İbrahim", Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 2000) 21/272-273.

imtihanını farklılık arz ettiğini görmekteyiz. Bu anlamda Hz. İbrahim ailesinden uzak kalmak ile imtihan olurken Hz. Lut hanımının küfrü ve helaki ile imtihan oluyorlardı.²²⁵ İstisnalar dışında tüm peygamberlerin evlendiği bilinmektedir. Bu bağlamda her bir peygamber aynı zamanda bir kocadır. Bütün peygamberlerin hayatlarına ayrıntılı olarak vakıf olmasak da özellikle babamız Hz. Âdem (a.s) ve Hz. Havva anamızın birlikte geçirdikleri imtihan Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıntılı olarak işlenmiştir.²²⁶ Yine Hz. Musa'nın koca olama hikâyesi ve ailesi için çaba gösterirken Allah (cc) kelamına muhatap olması da Kur'ân'da bize sunulan önemli kıssalardandır.²²⁷ Muhakkaktır ki Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her kıssada hikmetler ve ibretler vardır. Bu anlamda bize düşen bu peygamberlerin aile hayatlarında dersler çıkarmak ve onların yolundan yürümektir. Yine her konuda olduğu gibi bu konuda da efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.s) bizlere en güzel örnektir. Zaten Kur'a-ı Kerîm'de "üsve-i hesene" (en güzel örnek) sadece iki peygamberin ismi geçmektedir. Birincisi Hz. İbrahim'dir.²²⁸ İkincisi ise Hz. Muhammed (s.a.s) dir.²²⁹ Nerede ise aile hayatının tamamını bildiğimiz peygamber efendimiz (s.a.s) özellikle kadınlar konusunda hassas olmuş ve onlara iyi davranılması konusunda da bir sürü tavsiyede bulunmuştur. Söz konusu veda hutbesinde kadınlar konusunda Allah'tan korkulmasını tavsiye buyurmuş ve kocanın kadın üzerindeki haklarını kadının da kocası üzerindeki haklarını teker teker saymıştır.²³⁰ Bu itibar Kur'ân-ı Kerîm'in bizlere sunduğu örnek koca başta peygamberimiz (s.a.s) olmak üzere tüm peygamberlerdir.

Gerek ahlaki gerekse de hukuki olarak birbirlerine karşı sorumlu olan karı ve koca için Kur'ân-ı Kerîm'de bazı sınırlar ve sorumluluklar konulmuştur.²³¹ Karı-koca ilişkilerinde öne çıkan konuların başında karşılıklı haklar, Mehir, miras ve talak gibi bazı sosyal olgular gelmektedir. Özellikle Nisâ süresinin 34. ayeti²³² bu konuda

²²⁵ eş-Şuarâ 26/170- Ankebut 29/33.

²²⁶ el-A'râf 7/19-25.

²²⁷ Tâhâ 20/10.

²²⁸ el-Mümtehine 60/4.

²²⁹ el-Ahzâb 33/21.

²³⁰ Buhârî, "Hac", 132.

²³¹ el-Bakara 2/228.

²³² Nisa 4/34 (Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin,

en meşhur olan ayetlerdendir. Daha önce ricâl ve çalışma başlığında ayrıntılı olarak değindiğimiz üzere, erkeklerin ailede “Kavvâm” (ev reisi/idareci) konumda olmalarının sebebi, erkeğin çalışma ve evi geçindirme hususunda kadına göre daha elverişli olmalarından kaynaklandığını dile getirmiştik. Ayet-i Kerîm’de Kadının bu konuda kocasına itaat etmesi övüldüğü gibi itaat etmemesi durumunda ise kocanın evin reisi olarak bazı müeyyideler ile ailede düzenin sağlanması gerekliliği dile getirilmektedir.

Devamında ki ayet-i Kerîm’de ise karı ve koca arasında (şikak) büyük anlaşmazlık çıkması durumunda ise kadının ehlinden bir hakem erkeğin ehlinden de bir hakem olması şartı ile aralarını sulh ile bulunması tavsiye edilmektedir.²³³ Kısaca ayetten anlaşıldığı üzere, ailede koca aynı zamanda evin reisi ve idarecisidir. Dolayısı ile kocanın bu sorumluluğunu tam yerine getirebilmesi için eşinin ona itaat etmesi istenmektedir. Bu sosyal sorumluluğun sebebi hem kadın ve erkek arası fiziki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Hem de buna bağlı olarak erkeğin ekonomik olarak evi ve ailesini geçindirmesinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak İslam’da kadının çalışması ve ev ekonomisine katkıda bulunması ya da kendisi için mal edinmesinde bir engel olmamak ile birlikte evi geçindirme gibi bir sorumlulukla de sorumlu tutulmamıştır. Bunun sebep ve hikmetlerine genel olarak daha önce değinmeye çalıştıysak da burada da kısaca tekrar hatırlatmakta fayda var. Gerek kadınların hâyız (regl/özel gün) gibi biyolojik kadınsı özellikleri, gerekse de kadının anne olarak çocuklarını sağlıklı bir şekilde büyütebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlarını sağlaması gibi doğal engeller, kadının rahat bir şekilde çalışmasını engelleyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman erkeklerin evin geçiminden sorumlu olmasının, erkekler için bir zahmet olduğu, kadınlar için ise birer rahmet olduğu söylenebilir.

İslam hukukunda talak yani boşanma hakkı bazı istisnalar ile birlikte genel olarak erkek tarafına tevdi edilmiştir. Kur'a-ı Kerîm’de bir sûreye de isim olan talak kelimesi fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder.²³⁴ Talak konusu fıkıh kitaplarında ayrı bir bölüm halinde ele alınacak kadar geniş bir

onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.

²³³ en-Nisâ 4/35.

²³⁴ H. İbrahim Acar, “Tâlak”, Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 2010) 34/496-500.

konudur. Bu konu tezimizle direk bağlantılı olmasa da evli erkekleri yani koca olan kişileri alakadar eden mühim bir mesele olduğu için gerekli olduğu kadar bu konuya da değinmeye çalışacağız. Evlilik ve aile ne kadar önemli ise bu evliliği devam ettirip aile kurumunu korumak da o kadar önemli olsa gerek. Fakat zorunlu bazı durumlarda talak (boşama) gerekli olacak ki Allah (cc) talakı helal kılmıştır. Her ne kadar talak helal ve meşru bir olgu olsa da ayet ve hadislerde sorun ve sıkıntılara rağmen evliliğin devamı tavsiye edilmektedir. Mecburi surette boşanılacak ise de güzellik ile boşanma tavsiye edilmiştir.²³⁵ Boşanmanın sünnete uygun olması gerektiği gibi boşanmadan doğan hak ve hukuklara da riayet edilmesi bir gerekliliktir. Zira evlenme gerçekleştikten sonra boşanma erkeğin isteği ile gerçekleşirse verilen mehirin tamamının kadın tarafına teslim edilmesi gerekir. Eğer kadının isteği üzerine bu boşanma gerçekleşiyorsa vaat edilen veya verilen mehir erkek tarafında kalır. Buradaki fihhi ayrıntılar ile birlikte mehir ile boşama hakkının erkekte olması arasında önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Zira erkek evin geçiminden sorumlu olduğu gibi evlenirken eşine mehir de vermek zorundadır. Bu açıdan bakıldığı zaman maddi bir külfet ile birlikte manevi olarak zarar görecektir olan erkek zorunlu olmadıkça boşanmak istemez. Bu bakımdan talak hakkının genel itibarı ile erkekte olmasının amaç ve hikmeti de anlaşılabilir olmaktadır. Nitekim İslam tarihi boyunca bu hükmün boşanmalara olumsuz bir yansımasının olmadığı görülmüştür. Tam aksi olarak aile bağlarının güçlenmesine ve devam etmesine katkı sağladığı görülmüştür.²³⁶

Tekrar belirtmek gerekir ki kullukta ve yaratılıştaki Allah katında tüm insanlar eşit olmak la beraber, ayetin geçtiği üzere “*Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelere üstün kıldık.*” Denilmektedir..²³⁷ Bu itibar ile gerek kadın ve erkeklerin farklı olmasında, gerek ırklar ve kabileler arası farklılıklarda,

²³⁵ el-Bakara 2/229 (boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.)

²³⁶ H. İbrahim Acar, “*Tâlak*”, Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi, 34/496-500.

²³⁷ ez-Zuhuruf 43/32.

gerekse de insanlar arası yetenek ve kabiliyet farklılıklarında ki amaç ve hikmet insanların bir birbirinin farklılıklarından yararlanmasıdır. Yoksa buradaki farklılıklar (üstünlük) Allah (cc) katındaki bir üstünlükten değil, dünya dengesinin ve işleyişinin devamı için gerekli olan sosyal bir olgudan kaynaklanmaktadır. Hâlbuki Allah (cc) tüm insanları tek bir ümmet de yapabilirdi.²³⁸ Bu açıdan bakıldığı zaman erkeğin kadından üstün olduğu bazı durumlar olabilirken, kadınında erkekten üstün olduğu bazı durumlar olabilmektedir. Söz konusu bir babanın annelik şefkati ile annelik yapması ne kadar zor ve imkânsız ise bir annenin de bir baba kuvveti ile aileyi kuruyup kollaması da o kadar zor ve imkânsızdır. Bu yüzden her şeyi en güzel şekilde yaratan ve yönlendiren yüce Allah (cc) bu konuda da kadın ve erkeğin rollerini en güzel şekilde belirlemiş ve bu yünde onları geliştirmiştir. Allah (cc) belirlediği roller dışında kadın ve erkeğin rollerini değiştirmek Allah'ın (cc) yaratılışını bozmak olduğu gibi ailenin yani insanlığında sonu getirmek demektir. Zira gerekli alanların dışında kadını çalışma hayatına zorlamak ya da savaş gibi zor ve olumsuz şartların içine sürmek onu psikolojik olarak annelik duygularından uzaklaştıracağı gibi fiziki olarak da büyük eziyetlere duçar kalmasına sebebiyet verecektir. Bu yüzden tarih boyunca istisnalar haricinde çoğu medeniyette savaş ve ağır çalışma alanları erkeklerin omuzlarında olmuştur. Budan dolayı erkekler daha çok ölmüş ve tarih boyunca erkek kadın nüfusu açısından kadınlar erkeklere oran ile daha fazla olmuşlardır. Bu da konumuz ile alakalı olarak İslam da bir erkeğin birden fazla kadın ile evlenebilmesi hususuna kapı aralamış olmaktadır.

Konumuz ile direk alakalı olan çok eşlilik tarih boyunca birçok toplumda var olan bir durumdur. Çok eşlilikten kasıt ise bir erkeğin birden fazla kadın ile evlenmesidir. Bir kadının birden fazla erkek ile evli olması durumu, fitrata tamamen aykırı olduğu için tarihte bir iki ilkel kabile dışında nerde ise hiç rastlanılmayan bir durumdur.²³⁹ İslam'da ise çok evliliğe şu ayet ile hem izin verilmiş hem de sınırlama getirilmiştir.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مِن شَيْءٍ فَلاَ بَأْسَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ يُتَامًا فَمَا أَتَا فِي هُنَّ مِنْكُمْ فِئْتَانًا يَدْرِي مَا قَالُوا فِي الْحُكْمِ وَإِذَا طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ شَيْءٍ فَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَكُونُوا فِي سَعْيِكُمْ لِهِنَّ بِأَنْعَامٍ مَّا سَلَّوْا عَلَيْكُمْ فَمِنْكُمْ بِهِنَّ وَأَنْتُمْ بِالنِّسَاءِ كَمَا كُنْتُمْ بِالْأَنْعَامِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْسِدُونَ

"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size

²³⁸ el-Mâide 57/48.

²³⁹ Kevser Kâmil Ali, Salim Öğüt, "Çok Evlilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 1993) 8/365-369.

helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.” ²⁴⁰ Bilindiği gibi Kur’ân-ı Kerîm’in nâzil olduğu Arap toplumunda da çok eşlilik hâkimdi ve bunun nerede ise bir sınırı yoktu. İslam ise buna bir sınırlama getirmek ile beraber tek eşliliği de teşvik etti. Zira çok evlilik belli istisnai bazı durumlardan dolayı serbest bırakılmış iken tek evlilik ise hem çiftlerin aile hayatı hem de sosyal hayatı için daha sağlıklıdır. Ayet-i Kerîme’de adalet şartı ile serbest bırakılan bu evlilik, başka ayette istendiği halde adalet ile davranılmayacağı hakikati ile daha da zorlaştırılıyor. ²⁴¹ Genel itibarı ile zahiri mezhebi dışındaki tüm mezhepler buradaki sayıyı dört ile sınırlı tutmak ile beraber bu konuda ki ruhsat ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Özellikle dört mezhebinde daha çok insan onuruna yakışır biçimde olaya yaklaştıkları ve burada daha çok kadın lehine hareket ettikleri görülmektedir. Fıkhi ayrıntılar konumuzun sınırlarını aştığı için ayrıntılara girmeden hikmet ve zorunluluklar bağlamında konuyu ele almaya çalışacağız. Zira sosyal bir varlık olan insanoğlu sosyal hayat içerisinde birçok sorun ve zorunluluk ile karşılaşabiliyor. Bu sorun ve zorunlulukların çözümü bazen mümkünken bazen de mümkün olmayabiliyor. Böylesi hassas olan bir konunun içinden ancak vahyin o ince hikmet anlayışı ile çıkılabilir. Birden fazla kadın ile evlenmeye İzin verildiği halde kapı nerede ise kapatılacak kadar, bu izin sınırlandırıldığı görülmektedir. Yine de kapı açık bırakılarak, insanlığın birçok sıkıntısının giderilmesine de kapı aralanmış olunuyor. Bu sorunlardan birisine örnek olarak ikinci dünya savaşında Almanya devletinin yaşadığı sorundur. İkinci dünya savaşında Almanya’da kadın erkek nüfusu arasında farkın ileri boyutlara varması ile ortada kalan birçok çocuk ve bayanın sahiplenmesi durumu ortaya çıkıyor. Bu sorunu aşmak için Hıristiyan olan alman halkı ve din adamları Hristiyanlıkta yasak olan çok eşliliği aşmak için büyük bir arayış içine girdikleri tarihi bir vakıa olarak karşımızda çıkmaktadır.²⁴² Bu ve benzeri durumlar için olacak ki yüce Allah bu evlilik şekline izin vermiştir. Tamda bu noktada koca dediğimiz kişinin tam bir

²⁴⁰ en-Nisâ 4/3.

²⁴¹ en-Nisâ 4/129.

²⁴² Ögüt, “Çok Evlilik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 8/365-369.

rucûliyet ile adaleti kuşanıp aile reisliğini yapmaya çalışması gerekmektedir. Yoksa gerek tek evlilikte gerekse de çok evlilikte aile reisliğini gereğince yerine getirmeyen kişi dini olarak mesul olacağı gibi dünyevi olarak da adamlığı ve kocalığı sorgulanacaktır. Bu yüzden çok evlilik İslam âlimleri tarafından çokça tartışılmış ve genellikle zorlaştırıcı şartlar ile ihmallerin ve suiistimallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

2.12. Ricâl ve Sözünde Durmak

“Hayır, öyle değil; ahdini yerine getiren ve gûnahtan sakınan bilsin ki, Allah sakınanları şüphesiz sever”. ²⁴³ *“Ve Ahitlerinizi yerine getirin muhakkak ki ahitlerden (dolayı)sorumluluk vardır.”* ²⁴⁴ Bu ayette ve Kur’ân-ı Kerîm’in birçok ayet-i Kerîmsinde benzeri şekilde, sözünde durmak övüldüğü gibi sözü yerine getirmemeden dolayı da sorumlu tutulacağımız hatırlatılmaktadır. Çünkü söz verme insani ve sosyal bir olgu olduğu gibi sözünde durma ve sözünü yerine getirme de dini bir vecibedir. Bu itibar yeminle ilgili ayeti kerimede, verilen sözün yerine getirilmesi hususunda kadın ve erkek arası bir ayrımla karşılaşmıyoruz.²⁴⁵ Bu anlamda fıkhi olarak da İslam fıkıhçılar kadın ve erkek arasında bir fark gözetmemişlerdir. ²⁴⁶ Hadis-i şerifte geçen münafıkların dört hasletinden biri olan *“söz verince sözünden döner,”* hususunda da her halde genel olarak hem erkek müminler için hem de kadın mümineler için bu kötü hasletten sakınmaları için bir uyarıdır.²⁴⁷ Hâsılı bu konuda da kulluk bağlamında kadın ve erkek arası bir ayrım söz konusu olmadığı açıktır.

Fakat olayı sosyolojik olarak ele aldığımız zaman, sözünde sebat etme ve sözünü yerine getirme konusunda erkeklerden beklenilenin daha fazla olduğunu görebilmekteyiz. Özellikle savaş ve müdafaa gibi ölümün söz konusu olduğu mevzularda erkeklerin fitri özellikleri gereği daha çok ön planda olduklarını daha önceki bölümlerde işlemiştik. Konu ile ilgili olarak yüce Allah savaştan geri kalmak

²⁴³ Âl-i İmrân 3/76.

²⁴⁴ el-İsrâ 17/34.

²⁴⁵ el- Mâide 5/89.

²⁴⁶ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 2013) 43/417-420.

²⁴⁷ Dört huy vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişi tam münâfık olur. Kimde de bu huylardan biri bulunursa, onu terkedinceye kadar o kişide münâfıklıktan bir sıfat bulunmuş olur: Kendisine bir şey emânet edildiği zaman ona ihanet eder.Konuştuğunda yalan söyler.Söz verince sözünden döner.Düşmanlıkta haddi aşar, haksızlık yapar. (Buhârî, İmân 24, Mezâlim 17, Cizye 17).

üzere Resulullah'tan izni isteyen münafıklar için onlara izin vermemesi gerektiği, zira savaşın iman iddialarında sadık (doğru) olanlar ile yalancı olanları bir birinden ayırdığını haber veriyor.²⁴⁸ Bu anlamda yaşadığımız toplumda ölümüne bir söz için kullanılan sözlerden biri "sözâ mere bere" (eski adamların sözü) dür. Zira eskiden biri söz verince ölümü pahasına o sözünü koruyormuş. Yine Türkçeye mal olmuş deyimlerden "adam sözü"de konuya ışık tutmaktadır. Bu ve benzeri örneklerden anlıyoruz ki hem eski zamanlarda hem de günümüzde yaşadığımız toplumlarda, söz ve adamlık (yiğitlik) arasında doğrudan bir bağlantı olduğu anlaşılmaktadır. Konu ile alakalı asıl vurguyu ise Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Ahzâp sûresi 23. Ayetinde görmekteyiz.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ وَآلُهَا يَبْتَغُونَ الْجَاهُ لِيُزِيلُوا بِهِ عَنْ الْمَنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقِينَ يُنَادُوا بِوَالِدَيْهِمْ نَارًا وَأُولَئِكَ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ عَجَبٌ إِنَّهُمْ كَانُوا خَالِفِينَ

Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.²⁴⁹ Merhum Seyyid Kutub tefsirind, bu ayet ile ilgili daha önce savaşta düşman karşısında geri dönüp kaçmayacaklarına ilişkin olarak Allah'a söz veren, ama Allah'a verdikleri bu sözü tutmayan kimselerin durumuna karşılık olarak sözünde duranların örnek getirildiğine işaret ediyor.²⁵⁰ Rivayetlere göre Sözünde durup ayetin sebebi nûzülünü teşkiledenler ise enes b. Nadr ve arkadaşlarıdır. İmam Ahmed, Sabit'ten şunları aktarır: Amcam Enes b. Nadr Peygamber efendimizin yanında Bedir savaşıma katılmamıştı. Bu durum zoruna gidiyordu. "Hz. Peygamberin yaptığı ilk savaşı katılmadım. Eğer yüce Allah bundan sonra bana Peygamber efendimizle birlikte bir savaşı katılmayı nasip ederse neler yapacağımı görecektir" diyordu ve bundan fazlasını söylemekten de korkuyordu. Nihayet Peygamber efendimizin yanında Uhud savaşına katıldı. Savaşın devam ettiği bir sırada Saad b. Muaz'a "Ey Ebu Amr, cennetin kokusu ne hoş. Uhud'un ötesinden bu kokuyu duyuyorum" dedi ve öldürülene kadar müşriklerle savaştı. Cesedinde seksen küsur ok, kılıç ve mızrak yarası tespit edilmişti. Kız kardeşi Hâlâm Rubbiy binti Nadr "Kardeşimi ancak parmaklarından tanıyabildim" demişti. Bunun üzerine şu ayet inmişti: "Mü'minler

²⁴⁸ et-Tevbe 9/43.

²⁴⁹ el-Ahzâp 33/23.

²⁵⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 9, 303-304.

arasında öyle erler var ki, Allah'a verdikleri sözde durdular”.²⁵¹ Uhud savaşında, ümmü emmare nam-ı diğer Hz. Nesibe annemiz de kadın olduğu için kendisine savaş farz olmadığı halde erkekleri geçen bir cesaret ile savaşmıştır. Her ne kadar erkekler beyati diye nitelenen ikinci akabe bey`atinde bulunmuş olsa da Resulullah'ın (s.a.s) bu kadınlardan savaş bey`ati almadığını biliyoruz.²⁵² Buna rağmen Peygamberimiz (s.a.s) ve sahabelerin düştüğü zor durumu görünce adeta erkekçe savaşmış ve geriye çekilip kaçmamıştır.²⁵³ Sonradan savaşan Müslümanlara su getirmek ve onlardan haber almak için gelen Hz. Ümmü Ümmare ile birlikte 14 kadından bahsedilir. Bunların içinde Hz. Aişe annemiz ve Hz.fatıma da var.²⁵⁴ Bu hanım sahabelerin hiçbirisinden ölümüne savaş beyati alınmadığı halde aynı savaşta 14 sahabeden Resulullah (s.a.s) korumak üzere ölümüne savaşma bey`ati alındığını biliyoruz. Bu konuda varmak istediğimiz husus, savaş konusunda ki söz ve duruşta vucûbiyet ve beklenti erkeklerdendir. Zira kadınların fikhen savaş ile meükellef olmadığını daha önce ricâl ve savaş başlığında görmüştük. Ayrıca kadınlar ne kadar cesaretli olurlarsa olsunlar, çocuklarına karşı fitri şefkatleri onları bir noktada engellediği gerçeğini de unutmamak gerekir. Dolayısı ile savaş ve benzeri konularda sözünde durmak sağlıklı erkekler için erkekler için bir gereklilik iken kadınlar için doğal bazı mazeretlerin olduğu ve bu mazeretlere binaen erkeklere yüklenen bazı sorumluluklardan muaf tutuldukları görülmektedir.

Yine İslam tarihinde Resulullah'ın (s.a.s) bazen ölümüne savaş beyati aldığına şahit olabiliyoruz. Birinci akabe bey`atinde sadece erkekler varken. İkinci akabe bey`atinde erkeklerden kendisi ve sahabesini ölümüne koruma sözü ile bey`at alırken orda bulunan 72 kişiden ikisi de bayandı. Münir Muhammed Gadban *Nebevi Davet Metodu* adlı kitabında birinci akabe bey`atini kadın bey`ati olarak tanımlarken ikinci akabe bey`atini erkek bey`ati olarak tanımlıyor. Zira birinci akabe bey`atinde Resulullah'ı (s.a.s) korumak üzere savaş sözü yokken ikinci akabe bey`atinde özellikle savaş vurgusu olduğunu dile getiriyor.²⁵⁵ Hatta orada bulunan iki hanım

²⁵¹ Tirmizî, “Tefsir” 34.

²⁵² Münir Muhammed Gadban, *Nebevi Hareket Metodu-Teori ve Pratik-*, (Düşün yay. İstanbul 2011,) 215-217.

²⁵³ Halit Özkan, “Ümmü Umâre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul: 2012) 42/332.

²⁵⁴ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (DİB Yayınları 10. Baskı 2002) 111.

²⁵⁵ Münir Muhammed Gadban, *Nebevi Hareket Metodu-Teori ve Pratik*, 215-217.

sahabeden savaş Bey'at alınmadığı halde daha sonraki savaşlarda bulunarak adeta erkek bey'atında bulunmanın gereğini yerine getirmişlerdir. Muhammed Hamidullah da bu bey'at savaş bey'at olarak tanımlamaktadır. ²⁵⁶ Burada Resulullah'ın (s.a.s) henüz Müslüman olmayan amcası Hz. Abbasın ensara hitabı ve onların ona karşılığı manidardır. Hz. Abbas ensara şöyle sesleniyor: Bildiğiniz gibi Hz. Muhammed şu anda kendi memleketinde ve onu himaye eden kendi ailesi içindedir. Size katılmak üzere Mekke'yi terk etmek istiyor. Eğer vaatlerinizi yerine getireceğinize ve onu koruyabileceğinize inanıyorsanız, sorumluluklarınızın gereğini yerine getiriniz. Ama aksine, eğer kendi hemşerileri arasından çıktıktan sonra onu bırakıp terk etmek zorunda kalırsanız, onu şimdiden davet etmemeniz daha iyi olacaktır. Hep bir ağızdan şöyle cevap verdiler: "Bize söylediğin şeyi anladık, ama Resulullah'ın (s.a.s) bizimle bizzat konuşmasını istiyoruz dediler. Resülullah (s.a.s) kendilerine birkaç Kur'an ayeti okuyup, İslam'la ilgili açıklamalarda bulundu ve nihayet kendilerine şöyle dedi. Hanımlarınızı ve çocuklarınızı nasıl koruyup gözetiyorsanız, beni de o şekilde koruyacağınıza söz veriniz. Onlarda Şu cevabı verdiler. Evet, şüphesiz; Seni Hakikat ile yüklü olarak gönderen Allah'a ant olsun ki, emânımız altındaki kimseleri nasıl koruyup gözetiyorsak seni de öylece koruyup gözeteceğiz." Kendilerine, bu sözlerinin bütün dünya ile savaşmayı göze almak anlamına geldiği hatırlatılınca, kararlarında hiçbir tereddüt ve sarsıntı göstermediler. ²⁵⁷ Abbas b. Nadile de bu Resulullah'ı(s.a.s) kast ederek bu adam ne üzere biat ettiğinizi biliyor musunuz? Diye sordu. Orada bulunan Bey'at ehli Ensar evet diyor. O da " siz kırmızıyla, siyahıyla bütün insanlarla savaşmak için ona biat ediyorsunuz. Eğer mallarınızın musibete uğrayıp yok olduğunu, eşrafınızın öldürüldüğünü gördüğünüzde onu teslim edecekseniz, bu işi şimdiden bırakın Allah'ın adına yemin ederim ki, böyle yaptığımız takdirde, dünya ve ahirette hüsrana uğrarsınız. Eğer mallarınızın yok olmasına ve eşrafınızın öldürülmesine rağmen, sizi davet ettiği şeyde ona bağlı kalırsanız, onun alın. Allah'ın adına yemin ederim ki dünya ve Ahirette sizin için hayırlıdır." Dedi "biz mallarımızın yok olmasına ve eşrafımızın katledilmesi pahasına onu kabul ediyoruz. Ey Allah'ın Resülü eğer buna bağlı kalırsak bize ne var dediler. Cennet var dedi. Onlarda uzat elini deyip biat ettiler. Bu kadar ağır şartlara rağmen bu biatı

²⁵⁶ Muhammed Hamîdullah, İslâm Peygamberi,(Beyan Yayınları 2013 İstanbul) 136-141.

²⁵⁷ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 136-141.

kabul etmek her baba yiğidin harcı olmasa gerek. Çünkü sadece kendi ölümlerine değil, mallarının ve sevdiklerinin de tehlikeye gireceği bir konuda söz vermiş oluyorlardı.²⁵⁸ Yine Rıdvan bey'atinde, Kureyşe elçi olarak gönderilen Hz. Osman'ın şehit edildiği haberi üzerine Resullullah (s.a.s) Rıdvan ağacı altında erkeklerden savaş için ölümüne ya da savaştan kaçmamak üzere bey'at yani söz alıyor.²⁵⁹ Daha sonra bu Bey'at ve sahipleri ayeti Kerîm'de şu şekilde övülmektedir. لَئِذَا رَضِيَ اللَّهُ بِمَا فَعَلْتُمْ

لَئِذَا رَضِيَ اللَّهُ بِمَا فَعَلْتُمْ
عَجَبًا

"Allah inananlardan, اذُّبُاِبَاِغُوْنَكَ حَنَلَا رَ بِلَ فَيُؤَلِّوْهُلِلَا سَ عَ كَلَا هُمُ رَ بِلَ
شَجَرَةٍ مُمَلَا رَ نَزَطَ الْبِنَا مَعِ نَارُ حَا ا
ةَ نِي

ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganimetler bahşetmiştir. Allah, güçlü olandır, Hâkim olandır."²⁶⁰ Her iki bey'atte de ölümüne bir söz veriliyor. Bunun anlamı da savaştan kaçmamak demektir. İslam'da savaşın erkeklere farz olduğu, gerçeği yanında savaştan kaçmak da büyük günahlardandır.²⁶¹ Netice itibarı ile Kur'ân-ı Kerîm'de gerek Ahzap sûresi 23. Ayeti bağlamında gerekse de yürüyen kuran olarak davranışları Kur'ân-ı Kerîm tarafından teyit edilen Resulullah'ın (s.a.s) yaptığı biatlerden, ölümüne söz vermede de erkeklere ait bir hususiyetin var olduğu gerçeğini görüyoruz. Bu hususiyetin kaynağı da önceki başlıklarda geçtiği üzere yine fiziki ve sosyal olgudur. Zira daha önce gerek ayetlerden gerekse de Resulullah'ın (s.a.s) uygulamalarından anladığımız kadarı ile kulluk bağlamında kadın erkek arası bir ayrımın söz konusu değildir. Görüldüğü üzere burada ki kadın erkek arasındaki ayrımında, fiziksel ve sosyolojik olgudan kaynaklanmaktadır. Bu ve benzeri ayrımlarda, bir üstünlükten ziyade bir yükümlülük durumunun söz konusu olduğunu görülmektedir.

2.13. Ricâl ve Hakikat İçin Öne Çıkmak

Kur'ân-ı Kerîm'de zor ve meşakkatli durumlarda canı pahasına öne çıkıp hakikati haykırmanın örneklerini peygamberlerin hayatında bolca görebiliyoruz. Bu anlamda medyen kavminin Şu'ayb'a (a.s) karşı söyledikleri konuyu izah eder

²⁵⁸ Muhammed b. İshâk b. Yessar el- Muttalibî el- Medenî. Siretu'n-nebeviyye li İbni İshâk. thk. Ahmed Fureyd el- Mezidî. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmîyye, 2004.

²⁵⁹ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 199.

²⁶⁰ el- Fetih 48/18-19.

²⁶¹ Yedi helâk edici şeyden kaçınım." Bunlar nedir Yâ Rasulallah diye sorulunca: "Allah'a şirk koşmak; sihir yapmak; Allah'ın haram kıldığı halde bir kimseyi haksız yere öldürmek; yetim malı yemek; faiz yemek; düşmana hücum anında harpten kaçmak; namuslu, kendi halinde mümin kadınlara

zina iftirası atmaktır." (Buhari, Vesaya, 24.).

²⁶⁴ Mahalli, Celaluddin Muhammed b. Ahmed. - Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebibekr. Tefsiru'l-Celaleyn. Dimeşk: Daru İbn Kesir, 17. Basım, 1437/2016.

²⁶⁵ el-Mü'min 40/28.

gerektiğini hatırlatıyor.²⁶⁶ Zira onlar da peygamberlerine uymayıp onları öldürmek ile tehdit etmişlerdi. Aynı sûrenin beşinci ayet-i Kerîmsinde bu duruma işaret ile yüce Allah şöyle buyuruyor. *Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da (peygamberlerini) engellemeye, her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kısıktırak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör.*²⁶⁷ Mü'min adam bu duruma işaret ettikten sonra daha önce Yusuf'un (a.s) davetine de şüphe ile yaklaştıklarını ve sonrasında ise onu peygamberliği hakkında aşırı giderek "Allah ondan sonra peygamber göndermez" demek suretiyle aşırı gittiklerini dile getirmektedir.²⁶⁸ İlk önce yumuşak ve hikmetli bir dil ile konuşmasına başlayan "mü'min adam" adeta uyarı dozunu arttırarak şöyle devam ediyor. *Ey kavmim! Dedi, siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim, Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama ahiret, gerçekten kalınacak yurttur. Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir. Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni, Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesnelere O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum. Gerçek şu ki, sizin beni davet ettiğiniz şeyin dünyada da ahirette de davete değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah'adır, aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir.*²⁶⁹ Firavun ailesinden olduğu halde kavmine ve firavuna karşı büyük bir cesaretle hakkı haykıran bu adamın hikâyesinin sonunda firavun şürekâsı ile helak olurken Allah bu mü'min adamı firavunun kötülük ve tuzaklarına rağmen koruyup kurtarıyor. Adamlığı ve imanı birbirine bağlayıp bir terkip haline getiren bu kişinin yaptığı şey çok büyük bir şey olmalı ki Kur'ân-ı Kerîm'de yer edinmiş olsun. Zira kavmi ile hareket edip dünyalık elde etmek varken büyük bir tehlikeyi göze alarak iman ile hakka ve ahiret menfaatine talip oluyor. İmanî noktada büyük hikmetler barındıran bu kıssa sosyal olarak da büyük ders ve

²⁶⁶ el-Mü'min 40/29,30,331,32.

²⁶⁷ el-Mü'min 40/5.

²⁶⁸ el-Mü'min 40/34.

²⁶⁹ el-Mü'min 40/38-44.

hikmetler içermektedir. Zira hakkı tehlikelere rağmen haykırabilme büyük bir iman gerektirdiği gibi sosyal olarak da büyük bir cesaret gerektirmektedir. Erkekler ile özdeşleşen cesaret erkeklere has bir özellik olmadığı gibi bütün erkeklerde de aynı oranda bulunmayan bir hususiyettir. Belki de bu iki özellik bu mümin adamda zirvelere ulaştığı için özellikle "mümin adam" tabiri Kur'ân-ı azimüşşanda onun şahsında muşahhaslaşıyor. Gerçi diğer peygamberlerin kıssalarında da "racülün minküm" tabiri mümin adama işaret etmekle birlikte burada peygamber olmadığı halde yani sıradan bir adam olduğu için belki de bu övgü ve isme mazhar olmuş oluyordu. Benzer bir örneği de Resulullah'ın (s.a.s) hayatında görüyoruz. Müşriklerin ileri gelenleri Kâbe'de buluna Resulullah'a (s.a.s) saldırdığını gören Hz. Ebû Bekir, koşarak Mü'min sûresinde kendisinden bahsedilen mü'min kişinin sözlerini nakleden âyeti okuyarak "*Rabbim Allah'tır' dediği için bir adamı öldürecek misiniz*"? Oysa o size rabbinizden ayetler getirmiştir" mealindeki bölümünü aynen tekrarlamıştır. Bu sefer müşrikler Resulullah'ı (s.a.s) bırakıp Hz. Ebu Bekir'e yönelmiş ve ona bayılıncaya kadar işkence etmişlerdir.²⁷⁰ Bu olay üzerine Hz. Ali'nin, "Allah'a yemin ederim ki Ebu Bekir'in davranışı Firavun ailesinden olan mümin kişininkinden daha da önemlidir. Çünkü o kişi imanını saklamıştı, oysa Ebu Bekir inandığını açıkça ifade etmiş, malını ve canını bu yola adamıştır" dediği rivayet edilir.²⁷¹ Görüldüğü üzere tarih boyunca mümin adamlar hakkı ve hakikati canları pahasına en zor zamanlarda zorba insanlara karşı haykırmışlardır. Lakin bu zor görevi iman ve cesaretle en zirvede olanlar ancak yerine getirebilmişlerdir. Ayrıca sosyal konum olarak da belirli bir yere ve güce sahip olanların ancak bu yükün altından kalkabilecekleri unutulmamalıdır. İslam tarihinde bu konu ile alakalı bir tablo şu şekildedir. Resulullah (s.a.s) sahabelere Kuran-ı Kerîm'i müşriklere karşı açıktan kim okuyacak diye sorduğu zaman Abdullah b. Mesut'a öne çıkıyor. Resulullah (s.a.s) Kendisini koruyacak kimsesi olmadığı için ondan başka birilerinin bu görevi almasını istese de Abdullah b. Mesud'un (r.a) ısrar üzerine bu görevi kendisine veriyor. Bunu üzerine müşrikler

²⁷⁰ M.Asım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslamiyet*, (Işık yayınları 3. Baskı, İstanbul: 2010 1-2) 339.

²⁷¹ Karaman vd, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4, 657.

elçilere uymaya çağırıyor. Bir ücret istemeyen ve hidayet ehli olan bu kimselere uymaları gerektiğini söyledikten sonra akli ve mantıki deliller getirerek, onlara (davetçilere) uymadığı zaman apaçık bir sapkınlık içine düşeceğini belirtiyor.²⁷⁵ Bu şekilde ki açık davetinden sonra açıkça imanını dile getirip "*Şüphesiz ki ben, Rabbinize iman getirdim, gelin dinleyin beni.*"²⁷⁶ Diyor. Ayetin devamında anlaşılıyor ki "adam" bu davet sonra şehit ediliyor. Yâsin süresinde zikri geçen "adam" kendisini Feci şekilde hunharca şehit etmelerine rağmen halen kavminin iyiliğini düşünerek şöyle diyor: "*Ona: Cennete gir denilince Keşke dedi. Kavmim bilseydi! Rabbinin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kaldığını.*"²⁷⁷ Maalesef ki devamındaki ayetlerden kavminin kendisinden sonra iman etmeyip, helak olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁸ Habib-i Neccar'ın kıssasından birçok hikmet ile beraber anladığımız ders, Bütün eziyet ve zulümlerine rağmen halen kavminin iyiliğini istemesi, tarih boyunca tüm davetçilere örnek olarak davette esas olanın kendi nefsinden öncelikli olarak insanları küfürden kurtarıp kazanmak olduğu esasıdır. Zira davet ehli şehit adamlar mum misali kendilerini yakarken etraflarını aydınlatırlar. Kanları ise daima yanan bir ud misali kıyamete kadar misk kokusu yayar. Zira Peygamber efendimiz (s.a.s) kanları ile gömülen şehitlerin kıyamet gününde kanlarının kokusunun misk gibi kokacağını haber veriyor.²⁷⁹

Gerek peygamber kıssalarında gerekse de her iki kıssada görüldüğü üzere canları pahasına hakkı haykırma ve savunma ricâl yani adamlar ile vuku bulmuştur. Gerek kıssalarda geçen recül ve rucûliyet vurgusu gerekse de bu kıssalarda rol alan kişilerin erkek olması konumuz itibarı ile önem arz etmektedir. Zira daha önce hem ricâl ve savaş başlığında hem de ricâl ve imamet başlıklarında dile getirdiğimiz üzere bu tür zorluk ve meşakkat gerektiren durumlar sosyal açıdan erkeklerin fiziki ve psikolojik durumlarına daha yatkın olduğu için İslam da bu tür sorumluklar erkeklere yüklenmiştir. Özellikle hakkı zor durumlarda haykırma ve savunma ise adeta her baba yiğidin işi olmayacak şekilde tam bir iman ve rucûliyet gerektirmektedir. Bu açıdan iman ve rucûliyete tam bir şekilde haiz olanlar ancak bu tür görevlere talip

²⁷⁵ Yâsin 36/20 -25.

²⁷⁶ Yâsîn 36/25.

²⁷⁷ Yâsîn 36/26.27.

²⁷⁸ Yâsîn 36/28-29.

²⁷⁹ Nesâi, "Cenaiz", 82.

olabiliyor. Bu özellikler her erkekte olmadığı gibi erklere has bir hususta değildir. Zira tarih boyunca kadınlarda bu konuda erkeklerden geri kalmamışlardır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de firavunun eşi olarak geçen kadın Hz. Musa'nın öldürülmesine engel olması²⁸⁰ başta olmak üzere birçok kadın da erkekleri geride bırakacak bir iman ve cesaret ile hakkı savunduğu görülmüştür. Bu açıdan rucûliyet dediğimiz kavram adamlara has bir şey olmasa da adamlar ile şekillendiğini de söyleyebiliriz. Zira daha önceki başlıklarda gördüğümüz üzere erkeklerin fiziki ve sosyal durumlarına binaen bazı durumlarda kadınlara kıyasla daha çok ön planda olduğunu gördük. Bu durumların da fiziki ve sosyal olarak daha çok yükümlülük ve zorluk gerektiren durumlar olduğu bilinmektedir. Netice itibarıyla Kur'an-ı Kerim'de çalışmaya hayatı, savaş ve idarecilik gibi zahmetli görevlerin erklere yüklenmesi kadın ve erkek arası bir üstünlükten değil erkeklerin bu alanlarda daha elverişli olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

²⁸⁰ el-Kasas 28/9.

Sonuç

Yüce Allah tarafından peygamber efendimize (s.a.s) 23 yılda indirilen Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığı zaman, insanlara farklı isimler ile hitap edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'da "Ey insanlar", "Ey iman edenler" ve "Ey kâfirler" şeklindeki hitapların yanı sıra muhtelif insanî ve imânî isimlendirmelerle de hitap edilmektedir. Yine erkeklere ve kadınlara bir arada tek ifadeyle hitap edildiği gibi ayrı ayrı da hitap edildiğine şahit olunabilmektedir. Bu açıdan bazen özel olarak kadınlar muhatap alındığı gibi tezimizin konusunu teşkil eden ricâlin (erkeklerin) de birçok durumlarda özel olarak muhatap alındığı görülmektedir. Bazen ricâl kelimesiyle tüm erkekler kastedilirken, bazen de umum-husus ilişkisi çerçevesinde sadece belirli adamlar kastedilebilmektedir. Özellikle Kur'ân kıssalarında geçen râcül ve ricâl kelimelerinden kasıt, o kıssalarda rol alan belli kişilerdir. Yine ricâl kelimesi ile genellikle erkekler kastedilirken, bazı yerlerde kadınların da "tağlîb" kuralı gereği rical kapsamına girdiği görülebilmektedir. Çünkü kural gereği Kur'an-Kerîm'de erkeklere cemi müzekker salim hitabıyla hitap edilirken de özel durumlar haricinde genellikle kadınlar da bu hitaba dâhildir. Bu tespitler muvacehesinde semantik olarak ulaştığımız sonuç, Kur'an-ı Kerim'de genellikle "ricâl" kelimesi ile yetişkin erkekler kastedilmektedir. Bazen de ricâl kelimesi, kadınları da kapsayacak şekilde Rucûliyet bağlamında "kişiler" olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Ayrıca tezimizde Kur'ân'ı Kerîm'de "ricâl" ile yakın anlamda olan kelime ve isimler de tespit edilmiş olup ricâl ile ilgili bağlantılarını ortaya koymaya çalışılmıştır. Bunlar da sırasıyla, zükran, (erkek çocuklar), fitye (genç erkekler), bu`ûlet, (kocalar), mer (erkek), eb (baba), ebnâ (oğullar), cemî müzzeker sâlim sigası ve din adamları için kullanılan (ruhban, kıssis, havari vb.) kelimeleridir. Tüm bu kelimelerin ricâl ile yakın anlamda olduğu tespit edilmiş olup ricâl ile bağlantıları da ortaya konulmuştur. Bu anlamda tez çalışmamızın birinci bölümünde "ricâlin" anlam çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünü oluşturan sosyolojik kısmında ise Kur'ân-ı Kerîm'de ricâl ile ilgili konular üzerinden gidilerek bu konular üzerinden ricâl ve rucûliyetin sosyolojisi tahlil edilmeye çalışılmıştır. Her konu kendi bağlamında tahlil

edilmiş olup ayrıca genel olarak da ricâl ve rucûliyet ile ilgili bağlantıları tespit edilmiştir. Bu anlamda araştırmalarımız neticesinde İslam öncesi Arap toplumunda rucûliyet bağlamında yiğitlik, cömertlik ve cesaret gibi bazı olguların dünyevi kaygılarla ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Kur'ân'da konuyla alakalı bazı ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla da bu olgunun Allah (cc) rızası doğrultusunda İslam'da da devam ettiği görülmektedir. Bu itibarla ricâl kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'in bazı yerlerinde belirli bazı kişileri rucûliyet bağlamında övmek için geldiği görülmektedir. Tam da bu noktada bazen ricâlî, rucûliyet bağlamında kadın erkek fark etmeksizin övgüye mazhar kişileri ve yüksek şahsiyetli kişileri övmek üzere karşımıza çıktığı söylenebilir. Ayrıca rucûliyet bağlamında erkekleri özel olarak ilgilendiren savaş, (cihat) evin geçimini sağlama ve Cuma namazı farzietini yerine getirme gibi konularda, sadece erkeklerin muhatap alındığı anlaşılmaktadır. Bunun en açık örneği Cuma sûresindeki Cuma namazına gitme konusundaki emirdir. Burada emrin başında “Ey iman edenler” diye kadın erkek bütün iman edenler cumaya gitme konusunda muhatap alınırken peygamber (s.a.s) efendimizin sünnetinden buradaki farziet emrinin sadece erkekler için olduğunu öğrenmekteyiz. Bu ve benzeri konularda erkeklerin genel olarak muhatap alınmasının sebep ve hikmetleri tezimizin ilgili konularında ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat genel olarak buradaki kadın ve erkek ayrımının, fiziksel olarak iki ayrı cins olan kadın ve erkeğin sosyolojisinin farklı olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Ayrıca tez çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'de erkekleri ilgilendiren ve erkeklere has olan babalık, kocalık ve imamlık gibi bazı olgular da işlenip tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Kur'ân'da erkeklerin rolleri tahlil edilmeye çalışılırken, erkeklerin Kur'ân'daki profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zira Kur'ân'ın ruhundan ve özünden uzaklaştığımız bu çağda her gün sorun ve sıkıntılarımıza bir yenisini daha eklenmektedir. Özellikle son zamanlarda insan nesli olarak temelde iki asıl cins olan erkek ve kadın dışında yeni ve fitrata aykırı cinsiyet bozukluklarının ortaya çıkması büyük bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda tezimizde Kur'ân'da erkeğin rolünü tahlil ederken doğal olarak karşı cins olan kadının da rolünü tahlil etmeye çalıştık. Zira insan neslini tehlikeye atacak biçimde gelişen bu nevezuhur sapkınlıkların çoğu erkek ve kadın rollerinin

karışmasından veyahut karıştırılmasından meydana geldiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu anlamda Kur'ân'da kadın ve erkek rolleri tahlil edilirken, gerek fizyolojik gerekse de psikolojik doğal etmenlerden dolayı hem erkeğe hem de kadına bazı rollerin belirlendiği görülmektedir. Gerek erkeğin ev geçiminden sorumlu olması itibarıyla evin idarecisi tayin edilmesi, gerekse de talak konusunda tek başına yetkili olması örneklerinde olduğu üzere buradaki rollerin temel sebebi fiziksel ve psikolojik etmenlerdir. Yine nübüvvet hususunda peygamberliğin erkeklere has olması ve namaz imamlığında sadece erkeklerin imam olabilmesi hususlarındaki sebeplerin de psikolojik ve sosyolojik olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak insanlığın iki ana unsuru olan kadın ve erkek Allah katında eşit olmakla birlikte, sosyal hayat içerisindeki rolleri değişebilmektedir. Bu rol değişikliğinin pek çok sebep ve hikmetinin olmasının yanısıra bu sebeplerden çoğunun sosyolojik unsurdan kaynaklandığı söylenebilir. Bu minval üzerine tez çalışmamızda, Kur'ân'da "ricâli"nin (adamların/erkeklerin) rolü rucûliyet bağlamında değerlendirilip tahlil edilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmamızın bu konuda daha geniş ve kapsamlı çalışmalara vesile olmasını dilerken, benzer şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de erkek ve kadın rollerinin daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak çalışılabileceği öngörülmüştür.

Kaynakça

- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfazi'l-Kur'an'il-Kerim*. (çağrı yayınları İstanbul y.y.y)
- Acar, H. İbrahim. "Tâlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aktan, Hamza. "Miras". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ali, Kevser Kâmil - Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/365-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-meş ânî*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1415/1994.
- Apaydın, H. Yunus. "Şahit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/278-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ardoğan, Recep. Kelamcılara Göre Nübüvette Erkeklik Şartı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/19 (2012), 75-104.
- Aslan, Mesut, *Kur'an'da Ulemâ Kavramı*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Atar, Fahrettin. "Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Avcı, Casim. "Kureyş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/442-444. Ankara: TDV Yayınları. 2002.
- Aydın, Mahmut. "Zekeriyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bağış, Mehmet, *Beydâvi Tefsiri'nde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı 2018
- Bağış, Mehmet, "Kur'an'da Genç ve Gençlik İle İlgili Kullanılan Kavramların Semantik Açısından Tahlili". *Iğdır International Social Sciences Congress Full Texts Book*. ed. Nesrin Güllüdağ vd. 207-215. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, 2021.
- Bardakoğlu, Ali. "Ferâiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/362-363. İstanbul: TDV Yayınları 1995.

Beysülen, Kamer. *Ferheng Kurdî-Tirki*. İstanbul, Deng Yayınları, 2011.

Birişik, Abdülhamit. “Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Boynukalın, Ertuğrul. “Yemin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhi'l-Buharî muhtasar, thk. Muhammed b. Zehir b. Nâsir. Şam: Tok Necat Yayınları, 1442.

Candan, Abdülcelil. *Ulemânın Gücü*, Ankara: TDV Yayınları, 2021.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yayınları, 2017.

Cengiz, Mehmet, “Kur’ân ve Sünnet Bütünlüğü Üstüne Kurulu Bir Metodolojiye Sahip Buhâî’de Kur’ân ve Sünnet’in Kaynaklık Otoritesi”. *Diyanet İlmi Dergi* 57/4 (2021), 115-146.

Cevherî, İmam İsmail b. Hamad. *El-Sahah*. Beyrüt-Lübnan: Darü'l-marife,

Çağrııcı, Mustafa, “Ahlak”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 32/61-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çağrııcı, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlakı*, İstanbul: Ensar Yayınları, 8. Baskı, 2015.

Çakan, İsmail Lütfi - Solmaz, N. Mehmet, *Kur’ân'a Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.

Deliser, Bilal. *Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usulü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.

Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Yâsir Hasan vd. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1407/1987.

Ed. Akyüz, Niyazi vd. (ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Baskı 2015

Er, İzzet, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2.baskı, 2008.

Eren, Ahmet Cüneyt. Kur’ân’da Erkek Egemenliği İddiasının Arap Dili Açısından

Değerlendirilmesi, *Marife: Dini Araştırma Dergisi (Bilimsel Birikim)* 13/3, (2013), 101-110.

Gadban, Münir Muhammet. *Nebevi Hareket Metodu -Teori ve Pratik-*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2011.

Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Baskı, 2018.

Gönül İçli, *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009, 4. Baskı

Hamdi Döndüren. “Ashâbü'l-Ferâiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/467-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*. Çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları 2013.

Harman, Ömer Faruk. “Hâbil ve Kâbil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/376-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Harman, Ömer Faruk. “İbrahim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/266-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Harman, Ömer Faruk. “Kadın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/82-86. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Helebi, Semin. *Ümdetül hüfaz fi tefsiril eşrefil elfaz*. Yy: Darü'l-kütübül-ilmiye 1996.

İbn-i Kesir, Ebu'l-fida İsmail b. Ömer el-Kureşi ed-Dımeşki, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim*, thk. Salim b. Muhammed es-Selame. Yy.: Daru't-Tayyibe, 1420/1999.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdülrezzak el-Mehdi Dar'ül Kutub el-Arabi Birnci (Baskı,1422 /1.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Ammâr Latîf vd. Beyrut: Müessesetu'r-risâle Naşirûn. Trs.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab.15 Cilt*. Beyrut: Dâru Sâdır, trs.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammad el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid 4 cilt*. trc. Ahmet Meylani. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.

İbn Teymiye, *Tefsir Usûlüne Giriş*. Trc. Yusuf Işıcık, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Baskı. 2018.

İbrahim mustafa vd. *el-Mücemü-l vesit*, Mektebetü-l İslamiye “Racülün”, 1

İsfahânî, Râgıb. *Mufredât el-fazi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Davudî. Beyrut: Daru's-Şam, 2009.

İşleyen, Burhan. Kur'ân-ı Kerîm'in Din Adamlarını Dünyevileşmeye Karşı İkazı, *Diyanet İlmi Dergi*, 57/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2021), 499-524.

Karaman, Hayreddin. *Ana Hatları ile İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir 5 Cilt*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2020.

Kanar, Mehmet, *Kanar Büyük Türkçe-Farsça Sözlük* (İstanbul Say yayınları, 1. Baskı 2016)

Keskin, Mehmet. *Şâfiî Fıkhı 2 cilt*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016,

Kınalızade, Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Ankara: Tutku Yayınevi, 2013.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. (Kahire: Darü'l-kitâb el-Mısırî, trs.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, trc. Yakup Çiçek vd. İstanbul: Hikmet Yayınları 1991.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "İmam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/178-181. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Mahalli, Celaluddin Muhammed b. Ahmed. - Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebibekr. *Tefsiru'l-Celâleyn*. Dimeşk: Daru İbn Kesir, 17. Basım, 1437/2016.

Mahallî Celâleddin - Süyûtî, Celâleddin. *Tefsîrû'l-Celâleyn*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Muttalibî, Muhammed b. İshâk b. Yessar el-Medenî. *Siretu'n-nebeviyye li İbni İshâk*. thk. Ahmed Fureyd el-Mezidî. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmîyye, 2004.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*, thr. Ammâd et-Tayyâr vd. Beyrut: Müesset'ür-risâle 1438/2017.

Nesefî, Ebî'l Bereket Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsîru'n-Nesefî medâriku't-tenzîl ve hakaiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedyuvî. Beyrut: Daru'l-kelîmu't-tıb, 1998.

Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/527-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Özkan, Halit. “Ümmü Umâre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/332. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*. Kahire: Esdika litabaati ve'n-neşr trs.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. İstanbul: DİB Yayınları 10. Baskı, 2002.

Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türki*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

Sanadikî, Halîd. *El-Usul ve-l-mani' fî müfredati'l-Kur'ân-il Kerîm*. Yy.: yy. trs.

Suruç, Salih. *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul: Nesil yayınları, 2009.

Şerif, Ahmed İbrahim. *Mekke ve Medine fi'l-cahiliyeti ve ahdi'r-Resül*. Yy.: Daru'l-fikr, trs.

Tan, Zeki, Kur'ân Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'ân'ı Anlamadaki Rolü: Kur'ân Örneği (1), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31 (2011) 145-174.

Toshihiko, Izutsu. *Kur'ân'da Tanrı Ve İnsan*, çev. Mehmet Kürşad Atalar. Ankara: Pınar Yayınları, 2017.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid). *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. İzzeddin Dallî vd. Beyrut: Müeset'r-risâle, 1438/2017.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi Hak Dini Kur'ân Dili, (Sadeleştirenler İsmail Karaçam vd. Zehraveyn Yayıncı: İstanbul 2014.

Yaman, Ahmet, “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/189-194. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Vahiy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/440-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yiğit, İsmail. “Mevâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/424-426. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yurdağür, Metin. “İ'lâ-yi Kelimetullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Zincirkıran, Mehmet. *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayınları, 2021.

İnternet Kaynakları

<https://www.kuranmeali.com>, 11 Kasım 2022, Cuma.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/630521>

Kur'ân'da Erkek Egemenliği İddiasının Arap Dili Açısından ...<https://dergipark.org.tr>

